

Erstatningsansvarsfordeling

Revisor vs. Styret

Rebekka Reisvaag

Veileder: Professor Guttorm Schjelderup

Masterutredning ved Intstitutt for Foretaksøkonomi

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Denne utredningen er gjennomført som et ledd i masterstudiet i økonomisk-administrative fag ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at høyskolen inntår for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet eller de konklusjoner som er trukket i arbeidet.

SAMMENDRAG

Utredningen har tatt sikte på å finne årsaken til hvorfor det 11 år etter ny Aksjelov nærmest ikke finnes rettskraftige dommer om styreansvar i Norge. Ettersom det har vært revisor som har blitt sittende med ansvaret i den samme perioden, har jeg belyst både revisors og styrets erstatningsansvar i utredningen.

For at styret og revisor skal få erstatningsansvar må det foreligge et ansvarsgrunnlag. Utredningen starter derfor med en gjennomgang av styrets og revisors lovpålagte oppgaver angitt i Aksjeloven, Revisorloven og God revisjonsskikk. Brudd på lovpålagte oppgaver vil kunne føre til ansvarsgrunnlag for skadevolder, så sant bruddet kan ansees som uaktsomt eller forsettelig. I tillegg til ansvarsgrunnlag må det foreligge et erstatningsmessig tap med adekvat årsakssammenheng til ansvarsgrunnlaget for at revisor eller styremedlemmet skal kunne holdes erstatningsansvarlig. En drøfting av disse tre ulovfestede vilkårene for erstatningsansvar er derfor neste skritt i utredningen. Til slutt i teoridelen blir styrets og revisors funksjon forklart ut fra et agentteoretisk ståsted. Den presenterte teorien anvendes deretter på en case – Sponsor Service. I casedelen blir det drøftet hvorvidt styret i Sponsor Service hadde et erstatningsansvar på lik linje med revisor.

FORORD

Denne utredningen er skrevet som et siste ledd i mastergraden i økonomisk styring ved Norges Handelshøyskole, våren 2008. Det har vært en krevende, men lærerik prosess. Jeg har fått god innsikt i de oppgaver og det ansvar som følger med rollene som revisor og styremedlem. I tillegg har jeg fått nyttige erfaringer i det å jobbe selvstendig på et langvarig prosjekt.

Det kan diskuteres hvorvidt styrets og revisors lovpålagte oppgaver, samt de tre ulovfestede vilkårene for erstatningsansvar, bør fremstilles av en økonomistudent fremfor en jusstudent. Jeg mener likevel min økonomiske bakgrunn kan forsvares, gitt det faktum at det først og fremst er personer med økonomisk bakgrunn, og ikke advokater, som fyller rollene som revisor og styremedlemmer. Innfallsvinkelen vil være preget av min bakgrunn, blant annet trekkes styrets og revisors funksjon frem i oppgaven, belyst ut fra økonomisk teori.

Jeg ønsker å rette en takk til nå avdøde førstelektor Harald Nilsen Fladstad ved Universitet i Agder for de ideer han gav meg. Jeg ønsker også å takke min veileder professor Guttorm Schjelderup for tips og råd, og professor Aasmund Eilifsen for innspill underveis.

Bergen, 19. juni 2008.

Rebekka Reisvaag

INNHOLDSFORTEGNELSE

1	INNLEDNING	6
1.1	<i>Bakgrunn</i>	6
1.2	<i>Problemstilling</i>	6
1.3	<i>Valg av metode</i>	7
1.4	<i>Avgrensing</i>	9
1.5	<i>Begrepsforklaringer</i>	9
1.6	<i>Oppgavens struktur</i>	9
	TEORIDEL	10
2	STYRETS OG REVISORS OPPGAVE I AKSJESELSKAPET	10
2.1	<i>Styret og styrets oppgaver i aksjeselskapet</i>	10
2.1.1	Styrets lovpålagte oppgave: Aksjeloven § 6-12:Forvaltningsoppgaven	11
2.1.2	Styrets lovpålagte oppgave: Aksjeloven § 6-13:Tilsynsoppgaven	14
2.1.3	Styrets lovpålagte oppgave: Aksjeloven §§ 3-4 og 3-5:Forsvarlig EK	15
2.2	<i>Revisor og revisors oppgaver i aksjeselskapet</i>	17
2.2.1	Revisors lovpålagte oppgave: Revisorloven § 5-1	18
2.2.2	Revisors lovpålagte oppgave: Revisorloven § 5-2	21
2.3	<i>Oppsummering av styrets og revisors oppgaver</i>	23
3	STYRETS OG REVISORS ERSTATNINGSANSVAR I AKSJESELSKAPET	25
3.1	<i>Generelle vilkår for erstatningsansvar</i>	25
3.1.1	Vilkår 1: Det må foreligge et ansvarsgrunnlag	25
3.1.2	Vilkår 2: Det må være adekvat årsakssammenheng	26
3.1.3	Vilkår 3: Det må være et erstatningsmessig tap	27
3.2	<i>Styrets erstatningsansvar i aksjeselskapet</i>	28
3.2.1	Vilkår 1: Det må foreligge et ansvarsgrunnlag	28
3.2.2	Vilkår 2: Det må være adekvat årsakssammenheng	31
3.2.3	Vilkår 3: Det må være et erstatningsmessig tap	32
3.3	<i>Revisors erstatningsansvar i aksjeselskapet</i>	34
3.3.1	Vilkår 1: Det må foreligge et ansvarsgrunnlag	34
3.3.2	Vilkår 2: Det må være adekvat årsakssammenheng	38
3.3.3	Vilkår 3: Det må være et erstatningsmessig tap	39
3.4	<i>Oppsummering styrets og revisors erstatningsansvar i aksjeselskapet</i>	39
4	STYRETS OG REVISORS FUNKSJON I AKSJESELSKAPET	41
4.1	<i>Styrets funksjon i aksjeselskapet</i>	41
4.1.1	Ingrediens 1 i prinsipal-agent problemet: Asymmetrisk informasjon	42
4.1.2	Ingrediens 2 i prinsipal-agent problemet: Interessekonflikt	43
4.1.3	Ingrediens 3 i prinsipal-agent problemet: Mulig overskudd	44
4.1.4	Konsekvens av prinsipal-agent problemet	44
4.1.5	Prinsipal-agent forholdet mellom ledelsen og styret	44
4.1.6	Prinsipal-agent forholdet mellom eierne og styret	46

4.1.7	Effektiviteten av styrets funksjon som mellomledd.....	46
4.1.8	Kritikk av agentteorien.....	48
4.2	Revisors funksjon i aksjeselskapet.....	49
4.3	Oppsummering av styrets og revisors funksjon i aksjeselskapet.....	50
CASEDEL.....		51
5	SPONSOR SERVICE.....	51
5.1	En kort presentasjon av Sponsor Service.....	51
5.2	Hovedtrekkene i den regnskapsmessige kritikken av Sponsor Service.....	52
5.2.1	Inntektspostene.....	52
5.2.2	Kostnadspostene.....	55
5.2.3	Balanseposter.....	56
5.2.4	Andre feil.....	57
5.3	Styrets oppgaver og ansvar i Sponsor Service.....	58
5.3.1	Vilkår 1: Det må foreligge et ansvarsgrunnlag.....	58
5.3.2	Vilkår 2: Det må være adekvat årsakssammenheng.....	62
5.3.3	Vilkår 3: Det må være et erstatningsmessig tap.....	63
5.4	Oppsummering Sponsor Service.....	63
6	AVSLUTNING.....	64
7	LITTERATURLISTE.....	67
7.1	Artikler.....	67
7.2	Bøker.....	69
7.3	Rettspraksis.....	71
7.4	Lover, lovforarbeider og revisjonsstandarder.....	71
7.5	Foredrag, avhandlinger og forelesningsplansjer.....	72
FIGURLISTE		
Figur 1:	Styrets faneparagrafer.....	15
Figur 2:	Forsvarlig egenkapital og styrets handleplikt.....	16
Figur 3:	Styrets funksjon.....	41
Figur 4:	Differansen mellom inntekter og kostnader.....	56
TABELLISTE		
Tabell 1:	Bruttometoden.....	54
Tabell 2:	Nettometoden.....	54

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn

Bakgrunnen for utredningen er den nye Aksjeloven som kom i 1997. Den nye Aksjeloven innebar ikke nødvendigvis et større ansvar, men en konkretisering av styreoppgavene. En slik konkretisering og tydeliggjøring av oppgavene skulle virke forenklerende for saksøker. Det eksisterer likevel, 11 år etter, nesten ikke rettskraftige dommer om styreansvar i Norge. Hadde årsaken vært mangelen på økonomiske skandaler ville fraværet av rettskraftige dommer vært lett å forklare. Dessverre har man i løpet av den samme perioden opplevd noen av de største økonomiske skandalene i norsk historie, med Sponsor Service og Finance Credit i spissen. I disse økonomiske skandalene er det revisor som har blitt stående igjen som den erstatningsansvarlige parten, med flere hundre millioner kroner i erstatningskrav. Fokuset i media har hele tiden vært rettet mot revisor. Styret har kun blitt nevnt i bisetninger, og da ofte i offerrollen.

Det er derfor tilstedeværelsen av revisor og fraværet av styret i de store skandalene ved årtusenskiftet som sammen med den nye Aksjeloven danner bakgrunnen for denne utredningens tema. Interessen for teamet ble først vekket gjennom ulike kurs holdt av Harald Nilsen Fladstad ved Universitet i Agder, og ble deretter ytterligere forsterket gjennom BUS-426 holdt av Aasmund Eilifsen ved Norges Handelshøyskole.

1.2 Problemstilling

Hva er årsaken til at man 11 år etter den nye Aksjeloven nærmest ikke har rettskraftige dommer om styreansvar? Hvor går skillet mellom styrets og revisors erstatningsansvar? Er styrets oppgaver og ansvar, definert i loven, kun blitt en formalitet uten reelt innhold?

Problemstillingens første del knytter seg til de årsaksfaktorene som gjør at man nesten ikke har dommer om styreansvar i Norge. Neste spørsmål tar for seg ansvarsskillet mellom revisor og styret, og problemstillingens siste del ser på konsekvensen av det manglende styreansvaret.

1.3 Valg av metode

Utredningen er todelt med en teoridel og en casedel. I teoridelen vil jeg forsøke, gjennom den juridiske metoden rettskildelæren, å finne frem til rettsreglenes innhold. Dersom metoden brukes riktig vil man finne frem til riktig regel, men dersom den brukes feil vil man få feil regel (Boe, 2005). Eckhoff har beskrevet rettskildelæren slik (Eckhoff, 1987, s.11):

"I rettskildelæren gjøres det rede for hva man bygger på og hvordan man resonnerer når man tar standpunkt til rettsspørsmål de lege lata. Med "rettsspørsmål" siktes her både til spørsmål om hvilke regler som gjelder og hvilket innhold de har, og til spørsmål om hvordan enkelttilfeller rettslig sett skal bedømmes. Bedømmelsen av hvilke fakta som skal legges til grunn ved løsning av enkelttilfeller, holdes stort sett utenfor rettskildelæren."

Det finnes egne regler som man må følge i rettskildelæren for å kunne avgjøre innholdet til de ulike rettsreglene. Disse reglene kalles enten rettskilderegler eller rettskildeprinsipper, og bruken av disse vil være bestemmende for innholdet til den enkelte rettsregelen. Rettskildereglerne kan deles opp i følgende tre grupper (Boe, 2005):

1. Relevansprinsippene.
2. Slutningsprinsippene.
3. Vektprinsippene.

I relevansprinsippgruppen finner man reglene som knytter seg til hvilke rettskilder man kan eller skal ta med i vurderingen. Man finner også regler om hvilke rettskilder man kan eller skal se bort ifra. Er det for eksempel tillatt å trekke inn hva rettsanvender mener om regelen, og er det nødvendig å trekke inn lovens formål for å forstå innholdet i lovbestemmelsen? Reglene som bestemmer svarene på slike spørsmål kalles relevansprinsippene (Boe, 2005).

Når det er avklart hvilke rettskilder som er relevante, og hvilke som ikke er det, må man finne ut hvordan den enkelte rettskilden skal forstås. Hva ligger i den aktuelle lovteksten, og hva sier egentlig de relevante dommene? Slutningsprinsippene er med på å avgjøre hvilke slutninger man kan trekke fra de relevante rettskildene (Boe, 2005). I en del tilfeller vil slutningene man trekker fra de relevante rettskildene peke i ulike retninger. Lovteksten kan for eksempel tyde på at regelen skal tolke på en måte, mens lovforarbeidene tyder på noe

annet. I slike tilfeller må man vurdere hvilke slutninger som skal vektlegges tyngst. De rettskilderegler som avgjør dette kalles vektprinsippene (Boe, 2005).

Det er de ulike rettskildende som er årsaken til behovet for rettskilderegler, og Eckhoff (1993) har listet opp følgende 7 ulike rettskildefaktorer:

1. Lovtekster.
2. Lovforarbeider.
3. Rettspraksis dvs. domstolenes praksis.
4. Andre myndigheters praksis.
5. Privates praksis.
6. Rettsoppfatninger, særlig i juridisk litteratur.
7. Reelle hensyn (vurderinger av resultatets godhet).

Lovtekst er den viktigste rettskilden og står i sentrum i rettskildelæren. Lovforarbeidene har også en sentral plass, og jo nærmere lovvedtaket en kommer jo større vekt har uttalelsene i forarbeidene. Det betyr at uttalelser i en Ot.prp. gitt av Regjeringen eller et Departementet, har større vekt enn en Innst. O lagt frem for Odelstinget av en fagkomité på Stortinget. Rettspraksis, og da først og fremst Høyesterett, vil også være en viktig rettskilde, men absolutt bindende er den kun for sakens parter. Dersom mange dommer uttrykker det samme forligger det en rettspraksis (Boe, 2005).

I denne utredningen har jeg tatt utgangspunkt i nasjonal rett med lover, forskrifter, forarbeider og rettspraksis fra de aktuelle områdene. Av de ulike rettskildene har jeg vektlagt fremstillingen av lovtekst høyest, og da først og fremst Revisorloven og Aksjeloven.

Rettskildelæren brukes til å klarlegge innholdet i de ulike rettsreglene, og dette er trinn to i hva man kaller rettsanvendelsesprosessen. Første trinn i rettsanvendelsesprosessen består av å klarlegge faktum, mens man på tredje trinn anvender rettsregelen på faktumet (Hennum, 2004). Slik anvendelse av rettsreglene blir gjort i denne utredningens siste del – caset.

1.4 Avgrensning

I denne utredningen er ansvarsbegrensningsavtaler for styret ikke diskutert, det samme gjelder spesielle oppgaver knyttet til styreleder. Dette skyldes at disse områdene er mer spesifikke av natur, mens min utredning har en generell plattform. Ikke-lovpålagte oppgaver kan også gi ansvarsgrunnlag, men disse er ikke diskutert i utredningen. Revisors erstatningsansvar knyttet til rådgivning er derfor ikke gjennomgått. Av samme grunn er lemping av revisoransvar etter Revisorloven § 8-2, samt Aksjeloven § 2-19 ikke gjennomgått. Det samme gjelder en hel rekke andre lovbestemmelser av mindre generell karakter, angitt i Aksjeloven, Revisorloven og God revisjonsskikk. Revisors oppgaver knyttet til uavhengighet blir ikke gjennomgått, ettersom disse lovparagrafene ikke har selvstendig erstatningsrettslig betydning (Hjelmeng, 2007).

1.5 Begrepsforklaringer

- I den anglosaksiske modellen en har i Norge deler en styret opp i to organer, generalforsamlingen og styret (Bohinc, 2000). Når det i denne utredningen skrives om styret er det styret som selvstendig organ, altså sistnevnte, det da refereres til.
- Når det i utredningen står ”selskap” er det aksjeselskap som menes.
- I culpavurderingen brukes ordene ”tap” og ”skade”, begge henspiller derimot på erstatningsmessig tap.
- Når begrepet ”revisor” brukes menes både registrert og statsautorisert revisor.
- Ved styreansvar er det styrets erstatningsansvar det henspilles på.

1.6 Oppgavens struktur

Utredningen består, som allerede nevnt, av en teoridel og en casedel. Første teorikapittel, kapittel 2, tar for seg styrets og revisors lovpålagte oppgaver. I kapittel 3 blir de tre vilkårene for erstatningsansvar gjennomgått generelt, før de deretter knyttes spesifikt til styret og revisor. I teoridelen siste kapittel blir styrets og revisors funksjon belyst ut fra agentteorien. I casedelen vil en vurdering av styrets erstatningsansvar bli foretatt. Utredningen avsluttes med kapittel 6 hvor hovedpunktene i utredningen oppsummeres. Svar på problemstillingen vil også bli forsøkt gitt på bakgrunn av den gjennomgåtte teorien og caset.

TEORIDEL

2 STYRETS OG REVISORS OPPGAVE I AKSJESELSKAPET

2.1 Styret og styrets oppgaver i aksjeselskapet

Generalforsamlingen utøver den øverste myndigheten i aksjeselskapet (Aksjeloven § 5-1), og har ansvaret for å velge hvem som skal sitte i styret etter Aksjeloven § 6-3. Styret er et lovpålagt organ etter Aksjeloven § 6-1. Styremedlemmene velges i utgangspunktet for en toårig periode, men kan tre ut av sine verv ved særlige grunner (Aksjeloven §§6-6 og 6-7). Dersom et styremedlem mener styret har handlet ulovlig eller uforsvarlig, vil dette kunne tilfredsstillende lovens krav om særlig grunn ved fratredelse av vervet (Bugge Reiersen, 2007).

Styret skal bestå av minst tre styremedlemmer eller minst fem hvis selskapet har bedriftsforsamling (mer enn 200 ansatte). Ved aksjekapital på under tre millioner kan styret likevel bestå av færre personer, gitt varamedlemmer (Aksjeloven § 6-1). Ved over 30 ansatte finnes det egne regler for de ansattes rett til egne representanter i styret (Aksjeloven § 6-4).

Hvilke oppgaver loven pålegger styret har stor betydning i forhold til styrets erstatningsansvar, idet ansvarssituasjonen i de fleste tilfeller vil være et speilbilde av oppgavesituasjonen (Bugge Reiersen, 2007). Styrets lovpålagte oppgaver finner man først og fremst i Aksjeloven §§6-12 (forvaltingsoppgaver) og 6-13 (tilsynsoppgaver). Disse to paragrafene kalles faneparagrafene (PWC, 2007). Selv om styreoppgavene har blitt konkretisert i den nye Aksjeloven fungerer loven fremdeles først og fremst som et rammeverk for styret. Det vil derfor i mange tilfeller være opp til styret selv å vurdere hvilke oppgaver som må gjennomføres for å dekke lovens krav (Bøhren, 2005). Det finnes ingen "God styreskikk" standard på lik linje med God revisjonsskikk, så her må man se til etablert praksis (Ernst & Young, 2005). Generelt kan man si at styret må være involvert i en slik grad at styret gjennomfører alle sine lovpålagte oppgaver, men uten at dette hindrer en effektiv ledelse av selskapet.

2.1.1 Styrets lovpålagte oppgave: Aksjeloven § 6-12:Forvaltningsoppgaven

Aksjeloven § 6-12¹ gir i stor grad uttrykk for det samme som Aksjeloven av 1976 § 8-7, men styrets oppgaver har blitt konkretisert (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003).

Første ledd: I den gamle Aksjeloven delte styret og ledelsen på forvaltningsoppgaven, men i den nye Aksjeloven har dette blitt en ren styreoppgave. Det er nå styrets oppgave å forvalte selskapet, og det er styret alene som er selskapets ledelse (Thorsby, 2002). Å forvalte selskapet omfatter i utgangspunkt all ledelse av selskapet som ikke tilligger andre selskapsorganer (Voldsgiftdom, 2006). Styrets oppgaver kan ut fra dette defineres som negative av generalforsamlingens. Det betyr at alle oppgaver som etter lov eller vedtekter ikke hører inn under generalforsamlingens område, vil høre inn under styrets område (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Typiske generalforsamlings oppgaver er valg av revisor, valg av styret, vedtektsendringer og spørsmål knyttet til oppløsning av selskapet. Beslutninger om å fremme erstatningskrav mot styret eller andre tillitsvalgte vil også ligge innenfor generalforsamlingens myndighetsområde, og inngår derfor ikke i styrets oppgaver (Andersen, Cordt-Hansen & Taran, 2004).

Når det gjelder avgrensning nedad mot daglig leder vil Aksjeloven § 6-14 være avgjørende, hvor oppgaver knyttet til den daglige ledelsen av selskapet blir tillagt daglig leder. Aksjeloven § 6-14 hindrer derimot ikke styret i å tre inn på daglig leders område, men styret har ingen plikt til å gjøre dette (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Dersom selskapet derimot ikke

¹ § 6-12. Forvaltningen av selskapet

(1) Forvaltningen av selskapet hører under styret. Styret skal sørge for forsvarlig organisering av virksomheten.

(2) Styret skal i nødvendig utstrekning fastsette planer og budsjetter for selskapets virksomhet. Styret kan også fastsette retningslinjer for virksomheten.

(3) Styret skal holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling og plikter å påse at dets virksomhet, regnskap og formuesforvaltning er gjenstand for betryggende kontroll.

(4) Styret iverksetter de undersøkelser det finner nødvendig for å kunne utføre sine oppgaver. Styret skal iverksette slike undersøkelser dersom dette kreves av ett eller flere av styremedlemmene.

(5) Hvis det er avtalt at selskapet ikke skal ha bedriftsforsamling, jf § 6-35 annet ledd, gjelder lov om allmennaksjeselskaper § 6-37 fjerde ledd tilsvarende.

Endret ved lov 2. juli 1999 nr. 59 (i kraft 1. aug. 1999 iflg. res. 2. juli 1999 nr. 715).

har daglig leder vil styret være pliktig til å utføre de oppgaver som normalt tilhører daglig leder, jf. Aksjeloven § 6-14 (Justis- og politidepartementet, 1996).

Forvaltningsoppgaven påhviler det samlede styret og ikke det enkelte styremedlemmet (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Styret står fritt til å delegere bort sin forvaltningsoppgave med unntak av spesialbestemmelser, jf. Aksjeloven §§ 3-5, 3-8, 4-12, 4-17(2), 4-18, 4-25, 5-15, 6-2(2), 6-12(2), 6-13(3), 6-18, 6-30, 6-31, 8-2 m.v.

Styret har etter Aksjeloven § 6-12 1.ledd andre punktum i tillegg oppgaven med å sørge for en forsvarlig organisering av selskapet, blant annet gjennom klare ansvarsområder, gode kontrollrutiner og kvalifisert personale (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Denne oppgaven kan sees på som en konkretisering av forvaltningsoppgaven angitt i først punktum.

Andre ledd: Styret plikter etter dette leddet å fastsette planer og budsjetter i ”nødvendig utstrekning” for selskapets virksomhet. Slik fastsetting av planer og budsjetter vil kunne forenkle oppgaven knytte til forsvarlig organisering, samt danne et utgangspunkt for tilsynsoppgaven, jf. Aksjeloven § 6-13. Plikten er ikke gjort absolutt, og årsaken til dette fremkommer i forarbeidene hvor følgende blir uttalt (Justis og politidepartementet, 1996, s.205):

”I enkelte selskaper hvor det knapt drives virksomhet, vil slik plikt ha liten betydning. Plikten er derfor ikke gjort absolutt. Dersom selskapet ikke har regelmessige eller periodiske utgifter eller inntekter er det derfor unntatt fra plikten”.

Styret i selskaper hvor det knapt drives virksomhet kan altså se bort i fra Aksjeloven § 6-12 2.ledds krav om fastsetting av budsjetter. Det frivillige kravet om fastsetting av retningslinjer for selskapet i andre punktum vil kunne bli påkrevd i store selskaper for å sikre forsvarlig organisering etter 1.ledd. Dette er vurderinger som styret selv må ta, og som kan gi erstatningsansvar ved feilvurderinger (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Daglig leder vil være bundet av de retningslinjer som styret måtte fatte (Justis og politidepartementet, 1996).

Tredje ledd: Aksjeloven § 6-12 3.ledd er en ny bestemmelse selv om styret også tidligere hadde denne oppgaven (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Det er styrets oppgave å

holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling, noe som innebærer at styret blant annet må holde seg orientert om konkurranseforholdene og markedsutviklingen til selskapets virksomhetsområde (Aarbakke et al., 2004). Oppgaven bør sees i sammenheng med Aksjeloven §§3-4 og 3-5, hvor styrets oppgaver knyttet til forsvarlig egenkapital blir definert. For at styret skal kunne oppfylle kravet om forsvarlig egenkapital, er det en forutsetning at dette leddets krav knyttet til kunnskap om selskapets økonomiske stilling er oppfylt.

Styret skal videre sørge for at selskapet er ”gjenstand for betryggende kontroll”. ”Gjenstand for betryggende kontroll” henspiller da på de interne kontrollrutinene som den eksterne revisoren skal bygge sitt arbeid på, og ikke på den valgte eksterne revisors kontroll av selskapet (Andersen, Cordt-Hansen & Taran, 2004). Styrets oppgaver knyttet til ”betryggende kontroll” begrenser seg til utformingen av ulike kontrolltiltak, ettersom praktiseringen av kontrolltiltakene hører inn under daglig leders oppgaver (Normann Aarum, 1994). Dette fremkommer av Aksjeloven § 6-14 4.ledd hvor det er daglig leder som i første omgang skal sørge for at formuesforvaltningen og regnskapet er ordnet på en betryggende måte (Aksjeloven § 6-14). Hvorvidt ”gjenstand for betryggende kontroll” skiller seg fra denne paragrafens først ledds krav om ”forsvarlig organisering” kan diskuteres.

Fjerde ledd: Dette leddet er på lik linje med forrige ledd en ny bestemmelse, men en gammel styreoppgave. Det er styrets oppgave å utføre de undersøkelser som kreves for å oppfylle de oppgaver som loven pålegger det. Oppgaven, og dermed ansvaret, legges etter andre punktum på det enkelte styremedlemmet, men dette kan bli begrenset av første punktums krav om nødvendighet. Selv om et styremedlem krever en undersøkelse utført etter andre punktum, kan de øvrige styremedlemmene hindre utføringen dersom de mener undersøkelsen ikke er nødvendig ut fra ett kost/nytte perspektiv. Andre punktum som skal sikre mindretallsrepresentanter kan dermed bli begrenset av første punktums krav om nødvendighet (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003).

Femte ledd: Dette leddet fastsetter at det er styrets oppgave å ta avgjørelser som innbefatter investeringer i betydelig omfang relativt til selskapets ressurser, eller store endringer, eventuelt omdisponering, av arbeidsstyrken (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Dersom selskapet har bedriftsforsamling vil slike investeringer, rasjonaliseringer og omlegging av driften som medfører store endringer eller omdisponering, likevel avgjøres av bedriftsforsamlingen (Aksjeloven § 6-35).

2.1.2 Styrets lovpålagte oppgave: Aksjeloven § 6-13:Tilsynsoppgaven

Aksjeloven § 6-13² definerer styrets tilsynsoppgave og tilsvarende deler av Aksjeloven av 1976 § 8-7 og § 8-11a.

Første ledd: Definerer styrets tilsynsoppgave knyttet til den daglige ledelsen og virksomheten forøvrig. En slik tilsynsoppgave dekkes i utgangspunktet gjennom styrets oppgaver knyttet til forsvarlig organisering etter Aksjeloven § 6-12 1.ledd (Justis og politidepartementet, 1996). Forholdet mellom disse to paragrafene er ikke kommentert ytterligere i forarbeidene, men det er i juridisk litteratur antatt at det er en stor grad av overlapping mellom dem (Andenæs, 1998). Det er likevel fremhevet som et eget ledd fordi det i selskaper av en viss størrelse er en av de viktigste oppgavene styret har (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Hva som ligger i tilsynsbegrepet er noe uklart, idet det ikke er gitt noen selskapsrettslig betydning, men generelt kan man si at det vil variere med type og omfang av virksomhet (Aarbakke et al., 2004).

Andre ledd: Dette leddet inneholder en frivillig oppgave for styret til å fastsette en instruks for ledelsen. Instruksen kan være generell eller konkret (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003).

Tredje ledd: Siste ledd i Aksjeloven § 6-13 er kun en formregel, og har ikke påvirkning på gyldigheten av avtaler mellom selskapet og eierne (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003).

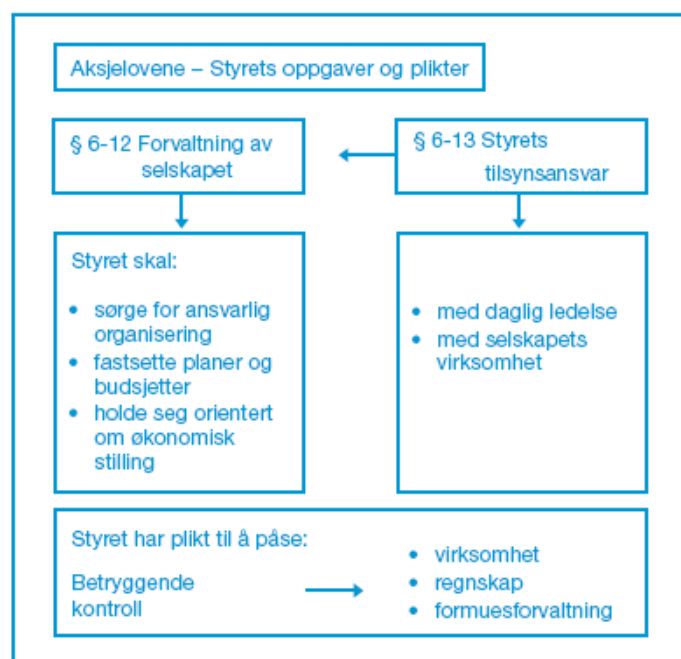
²§ 6-13. Styrets tilsynsansvar

(1) Styret skal føre tilsyn med den daglige ledelse og selskapets virksomhet for øvrig.

(2) Styret kan fastsette instruks for den daglige ledelse.

(3) I selskaper som bare har én aksjeeier, skal styret sørge for at avtaler mellom selskapet og aksjeeieren nedtegnes skriftlig.

FIGUR 1: STYRETS FANEPARAGRAFER (PWC, 2007).

2.1.3 Styrets lovpålagte oppgave: Aksjeloven §§ 3-4 og 3-5: Forsvarlig egenkapital

Som nevnt har styret en rekke lovfestede spesialbestemmelser både i Aksjeloven og i annen lovgivning. Spesielt relevant i forbindelse med erstatningsansvar er Aksjeloven § 3-5.

Aksjeloven § 3-5³ refererer i stor grad til Aksjeloven § 3-4⁴, og er en ny bestemmelse som ble tatt inn i den nye Aksjeloven. Aksjeloven § 3-5 angir en handleplikt for styret dersom den reelle egenkapitalen ikke lengre er forvarlig. Om denne er forsvarlig vil avhenge av hvorvidt selskapet har ansvarlige lån eller andre finansielle forhold som gjør selskapet bedre skikket

³ § 3-5. *Handleplikt ved tap av egenkapital*

(1) Hvis det må antas at egenkapitalen er lavere enn forsvarlig ut fra risikoen ved og omfanget av virksomheten i selskapet, skal styret straks behandle saken. Det samme gjelder hvis det må antas at selskapets egenkapital er blitt mindre enn halvparten av aksjekapitalen. Styret skal innen rimelig tid innkalle generalforsamlingen og gi den en redegjørelse for selskapets økonomiske stilling. Dersom selskapet ikke har en forsvarlig egenkapital i samsvar med § 3-4, skal styret på generalforsamlingen foreslå tiltak for å rette på dette.

(2) Hvis styret ikke finner grunnlag for å foreslå tiltak som nevnt i første ledd fjerde punktum, eller slike tiltak ikke lar seg gjennomføre, skal det foreslå selskapet oppløst.

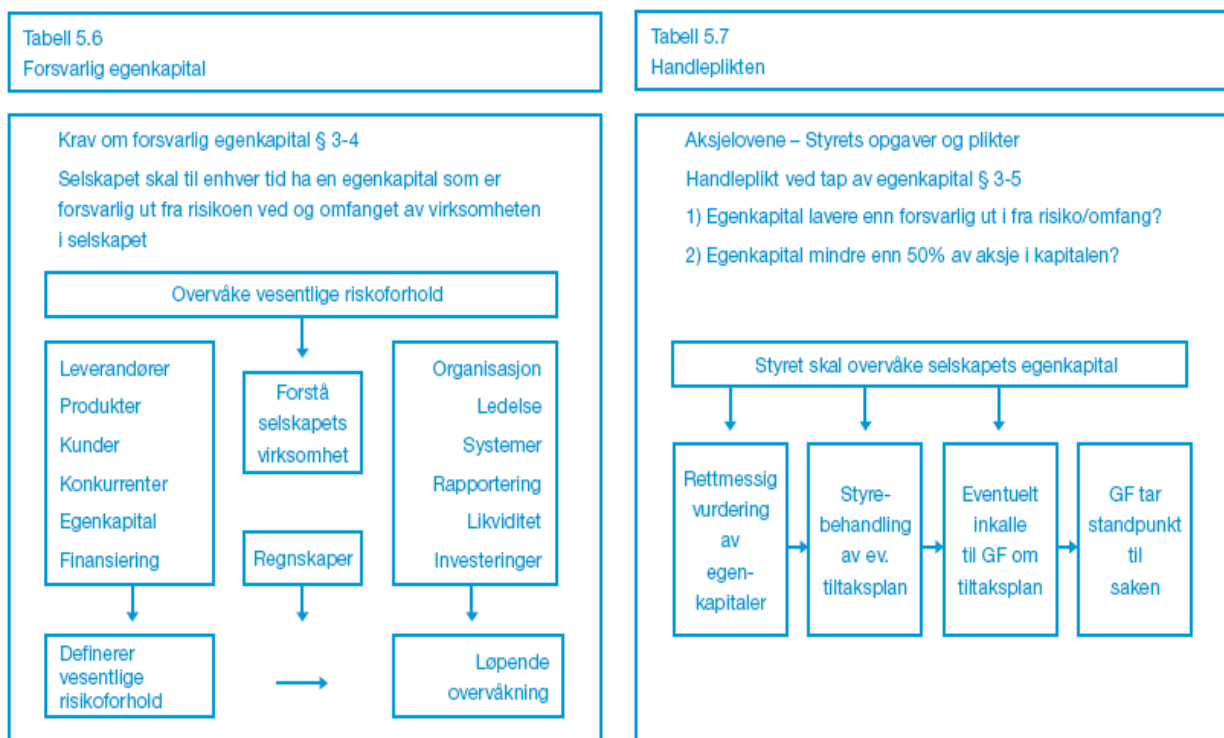
⁴ § 3-4. *Krav om forsvarlig egenkapital*

Selskapet skal til enhver tid ha en egenkapital som er forsvarlig ut fra risikoen ved og omfanget av virksomheten i selskapet.

økonomisk enn det egenkapitalen i utgangspunktet skulle tilsi. Det må med andre ord foretas en helhetsvurdering av kapitalgrunnlaget ved vurdering av forsvarlig egenkapital (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Dersom egenkapitalen ikke er forsvarlig vil det være styrets oppgave å informere generalforsamlingen om dette innen rimelig tid. Styrets oppgave ved uforsvarlig egenkapital begrenser seg til denne informasjonsplikten, samt å komme med forslag på tiltak. Dersom den økonomiske situasjonen i selskapet er alvorlig vil derimot andre lover som Dekningsloven, Konkursloven og handlingsplikten i Straffeloven § 283a gå foran Aksjeloven § 3-5 (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003).

Det fremkommer klart av Aksjeloven § 3-5 at det er styrets oppgave å reagere dersom egenkapitalen ikke lengre er forsvarlig, men det fremkommer ikke like klart hvem som har ansvaret for at egenkapitalen er forsvarlig i utgangspunktet. Aksjeloven § 3-4 referer til selskapet, men denne bestemmelsen må sees i sammenheng med Aksjeloven § 3-5, og det er da nærliggende å anta at det er styret som ansvaret for dette også. Hvis egenkapitaldekningen var tilfredsstillende ved forrige balanse, og det ikke har oppstått forhold i ettertid som skulle tilsi at egenkapitaldekningen er vesentlig forandret, er det ikke i lovens hensikt at styret skal foreta hyppige kontroller av egenkapitalen (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Det er likevel en innskjerping på dette området i forhold til Aksjeloven av 1976.

FIGUR 2: FORSVARLIG EGENKAPITAL OG STYRETS HANDLEPLIKT (PWC,2007):

2.2 Revisor og revisors oppgaver i aksjeselskapet

Alle som plikter å utarbeide årsregnskap og årsberetning etter regnskapsloven § 3-1 har en revisjonsplikt etter Revisorloven § 2-1. Ved revisjon av årsregnskapet må minst en av revisorene være registrert eller statsautorisert revisor (Revisorloven § 2-2). Det er generalforsamlingens oppgave å velge revisor etter Aksjeloven § 7-1.

Revisors lovpålagte oppgaver blir først og fremst definert i Revisorloven kapittel 5, og i den rettslige standarden God revisjonsskikk. Revisorloven av 1999 er en mer rendyrket og presis lov enn den tidligere Revisorloven av 1964, hvor man blant annet fant regler som knyttet seg til selskapets plikter (Cordt-Hansen, 2001). Den nye Revisorloven er likevel lite detaljorientert når det kommer til revisors lovpålagte oppgaver, ettersom innholdet i den rettslige standarden God revisjonsskikk endrer seg kontinuerlig. God revisjonsskikk er et dynamisk begrep som til enhver tid skal uttrykke de holdninger og faglige oppfatninger som de dyktige og samvittighetsfulle utøverne av yrket har. Det er opp til den enkelte revisor å vurdere hvilke revisjonshandlinger som er nødvendig i hvert enkelt tilfelle, ut i fra de faglige krav til innhold som det til enhver tid stilles i God revisjonsskikk (Finansdepartementet, 1997). En uttømmende fremstilling av revisors oppgaver er av denne grunn ikke mulig. Det er i utgangspunktet domsstolene som fastsetter innholdet i God revisjonsskikk, men ut fra rettspraksis ser man at domsstolene ofte tar utgangspunkt i bransjens egne revisjonsstandarder (RS) i sine domsavgjørelser. Det er Den norske Revisorforening (DnR) som siden 1997 har hatt ansvaret for utarbeidelsen og oversettelsen av de norske RSene.⁵ RSene er til stor hjelp for revisor både i planleggingen og gjennomføringen av revisjonen, men de binder ikke innholdet i den rettslige standarden God revisjonsskikk (Cordt-Hansen, 2001).

⁵ Før dette var det Norges Statsautoriserte Revisorers Forening (NSRF) som hadde ansvaret for utarbeidelsen av RSene.

2.2.1 Revisors lovpålagte oppgave: Revisorloven § 5-1

Revisorloven § 5-1⁶ definerer revisors hovedoppgave, også kalt finansiell revisjon. Det var revisorutvalget som foreslo å trekke inn en slik klargjøring av revisors hovedoppgave i den nye Revisorloven. Dette ble gjort som et av flere tiltak for å redusere forventningsgapet som i den senere tid hadde vokst frem. Tidligere lovverk hadde ingen slik definisjon av revisors hovedoppgave, og for hver nye brukergruppe som revisjonsfunksjonen utviklet seg til å ivareta, økte oppgavene og ansvaret til revisor. Som konsekvens ble oppgave- og ansvarssituasjonen til revisor etter hvert relativt uklar, og det oppstod et forventningsgap hvor omverden forutsatte at revisor hadde andre oppgaver og et annet ansvar enn hva lovverket faktisk tilsa (Cordt-Hansen, 2001).

Første ledd: Det er etter dette leddet revisors oppgave å gjennomføre de undersøkelser som God revisjonsskikk krever for at han skal kunne danne seg en oppfatning av hvorvidt årsregnskapet er avlagt i samsvar med lovens krav. De handlingene som undersøkelsene krever definerer innholdet i revisjonen, og dette innholdet er fastlagt gjennom internasjonale og nasjonale standarder for God revisjonsskikk (Finansdepartementet, 1997).

Når det i dette leddets første setning står ”i samsvar med lov og forskrifter” er det først og fremst Regnskapsloven det henvises til. Revisor må vurdere om de grunnleggende regnskapsprinsippene og god regnskapsskikk i kapittel 4 er fulgt, om det er brukt riktige vurderingsregler etter kapittel 5, om oppstillingen er fullstendig og overrens med kapittel 6 og om notene etter lovens kapittel 7 er fullstendige og riktige (Cordt-Hansen, 2001). Også Bokføringsloven er relevant, idet det er revisors oppgave å påse at kravene i Bokføringsloven er fulgt (Gulden, 2006). Det vil i tillegg være revisors oppgave å vurdere særlovgivning

⁶ § 5-1. Revisjonens innhold

Revisor skal vurdere om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrifter, og om den revisjonspliktiges ledelse har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger i samsvar med lov og forskrifter. Revisor skal vurdere om opplysninger i årsberetningen om årsregnskapet, forutsetningen om fortsatt drift, og forslag til anvendelse av overskudd eller dekning av tap er i samsvar med lov og forskrifter, og om opplysningene er konsistent med årsregnskapet.

Revisor skal se etter at den revisjonspliktige har ordnet formuesforvaltningen på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll.

Revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil.

knyttet til spesielle selskaper eller bransjer (Cordt-Hansen, 2001). Revisors oppgave etter dette leddet er likevel av sekundær art, idet det er selskapets styre som har primæroppgaven knyttet til godkjenning og avlevering av årsregnskapet. Dette oppgaveskillet fremkommer i RS 200 (Norges Statsautoriserte Revisorers Forening, 1998, pkt. 33):

”Mens revisor er ansvarlig for å danne seg og gi uttrykk for en mening om regnskapet, er det foretakets ledelse som er ansvarlig for utarbeidelsen og presentasjonen av regnskapet i samsvar med gjeldende rammeverk for økonomisk rapportering, under tilsyn av dem som er ansvarlig for overordnet styring og kontroll. Revisjon av regnskapet fritar ikke ledelsen eller dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, fra deres ansvar.”

Det inngår også i revisors oppgave å vurdere hvorvidt årsberetningen er i samsvar med lov og forskrifter, da først og fremst Regnskapsloven § 3-3. Revisor plikter blant annet å vurdere om forutsetningene for fortsatt drift er tilstedet, jf. RS 570 (Cordt-Hansen, 2001). Årsberetningen skal etter Regnskapsloven også inneholde informasjon om en hel rekke andre forhold, for eksempel arbeidsmiljøet og selskapets fremtidige utvikling. Revisors plikter knyttet til disse forholdene begrenser seg derimot til å gi opplysninger om eventuelle feil som blir oppdaget gjennom den ordinære revisjonen, jf. Revisorloven § 5-2. En selvstendig vurdering av opplysningene om disse forholdene ligger altså utenfor revisors oppgaveområde (Finansdepartementet, 1998).

Andre ledd: Det er etter dette leddet revisors oppgave å se etter at selskapet har en ordnet formuesforvaltning. Begrepet formuesforvaltning kan beskrives som selskapets forvaltning av sine materielle og immaterielle eiendeler, samt forretningsmessige transaksjoner. Revisors oppgave knyttet til ordnet formuesforvaltning begrenser seg til å gi en uttalelse om hvorvidt styret har fulgt de formelle kravene, og innebærer således ingen overprøving av de vedtak styret allerede har gjennomført (Finansdepartementet, 1997). Det antas derfor at revisor tilfredsstillende dette leddets krav gjennom de kartleggingene som gjøres ved planleggingen av revisjonen, og dette leddet medfører derfor ingen ekstra revisjonshandlinger (Gulden, 2006).

Tredje ledd: Det er etter dette leddet revisors oppgave å bidra til forebygging og avdekking av misligheter og feil. Leddet er knyttet opp til revisjonens formål, og blir fulgt opp i blant annet Revisorloven §§5-2 4.ledd, 5-3 1.ledd og 6-1 4.ledd. Hvorvidt revisors oppgaver knyttet til forebygging og avdekking av misligheter og feil har blitt flere kan diskuteres, men fokuset

har helt klart økt i den nye Revisorloven. I RS 240 blir mislighet beskrevet som følgende (Den norske Revisorforeningen, 2005, pkt. 6):

”Begrepet ”misligheter” benyttes om tilsiktede handling utført av én eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel.”

Det ble diskutert både i utvalget (Finansdepartementet, 1997) og i departementet (Finansdepartementet, 1998) hvorvidt det burde innføres spesielle kontrollhandlinger for å sikre revisjonens formål knyttet til avdekking av misligheter og feil. Begge organ konkluderte med at dette formålet allerede ble sikret gjennom den nye Revisorloven og de foreliggende revisjonsstandardene, jf. Revisorloven § 5-2. Dersom revisor følger God revisjonsskikk og de foreliggende revisjonsstandardene vil kravet om forbygging av misligheter og feil derfor være oppfylt (Finansdepartementet, 1997). Dette skyldes at primæroppgaven knyttet til aktiv forebygging av misligheter og feil ligger hos selskapets styre, jf. Aksjeloven § 6-12 3.ledd.

Når det gjelder revisors oppgave knyttet til avdekking av misligheter og feil vil heller ikke disse gå utover det som allerede følger av den ordinære revisjonen (Gulden, 2006). Revisor har likevel en utvidet undersøkelsesplikt dersom konkrete forhold tilsier at det kan foreligge misligheter eller feil, jf. Revisorloven § 5-3. Det stilles ingen krav til revisor med hensyn på oppklaring av økonomisk kriminalitet. Dette har sin årsak i at slikt arbeid er svært omfattende, og revisors oppgave i den forbindelse begrenser seg derfor til informasjonsplikt (Cordt-Hansen, 2001).

2.2.2 Revisors lovpålagte oppgave: Revisorloven § 5-2

Det er først og fremst i Revisorloven § 5-2⁷ revisors oppgaver blir ramset opp, selv om denne oppramsingen må sees på som overordnet og lite detaljorientert.

Første ledd: Det er etter dette leddet revisors oppgave å utføre revisjonen ”etter beste skjønn”. Finanskomiteen har forsøkt å definere hva som ligger i dette begrepet uten å lykkes nevneverdig. De uttalte at begrepet til en viss grad kan sees på som en erstatning for lovutvalgets forslag om ”profesjonell skeptisk holdning”. Det blir videre slått fast at ”etter beste skjønn” kommer i tillegg til kravet om God revisjonsskikk, og at revisor derfor ikke skjønnsmessig kan fravike fra God revisjonsskikk (Finanskomiteen, 1998).

Revisor skal etter dette leddet vurdere risikoen for at det foreligger feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil. Denne oppgaven må sees i sammenheng med Revisorloven § 5-1 3.ledd (Cordt-Hansen, 2001). I RS 315 fremkommer det at revisor må vurdere de ulike transaksjonstyper og regnskapsposter, samt arten og kompleksiteten til virksomheten i foretaket. Revisor må i tillegg få kunnskap om regnskaps- og kontrollsystemene, og da spesielt kontrollmiljøet rundt disse systemene (Den norske Revisorforeningen, 2005). Etter gjeldende revisjonsstandarder er det revisors oppgave å foreta

⁷ § 5-2. Revisors plikter

Revisor skal utføre revisjonen etter beste skjønn, herunder vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil. Revisor skal påse at vedkommende har tilstrekkelig grunnlag til å vurdere om det foreligger brudd på lover og forskrifter av vesentlig betydning for årsregnskapet.

Revisor skal utføre sin virksomhet i samsvar med god revisjonsskikk.

Den revisjonspliktige skal gi revisor adgang til å foreta de undersøkelser revisor finner nødvendig, og gi revisor adgang til de opplysninger denne krever for utførelsen av sitt oppdrag.

Revisor skal skriftlig påpeke følgende forhold overfor den revisjonspliktiges ledelse:

1. mangler ved plikten til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger,
2. feil og mangler ved organiseringen av og kontrollen med formuesforvaltningen,
3. misligheter og feil som kan medføre feilinformasjon i årsregnskapet,
4. forhold som kan føre til ansvar for medlem av styret, bedriftsforsamlingen, representantskapet eller daglig leder,
5. begrunnelse for manglende underskrift ved bekreftelser overfor offentlige myndigheter som gis i henhold til lov eller forskrift, og
6. begrunnelse for å si fra seg oppdrag etter § 7-1.

tilstrekkelig mange kontroller til at risikoen for feil og misligheter reduseres til et akseptabelt nivå. Ethvert kontrolltiltak som er fornuftig vil redusere risikoen for bevisste og ubevisste feil i regnskapet, men ethvert kontrolltiltak har også sin pris. Det bør derfor foretas en kost/nyttebetraktning der sannsynligheten og konsekvensen av feil blir vurdert.

Departementet valgte i lovtekstens første punktum å stryke utvalgets krav til ”vesentlig feilinformasjon” idet de mente også risikoen for annen feilinformasjon i regnskapet burde vurderes av revisor (Finansdepartementet, 1998). Økonomisk kriminalitet som skjer gjennom selskapet er et eksempel på en slik mislighet som ikke nødvendigvis vil skape vesentlig feilinformasjon i årsregnskapet, men som det er ønskelig at revisor skal vurderer i sin revisjon (Cordt-Hansen, 2001). Forhold som tyder på misligheter eller feil skal dokumenteres særskilt, jf. Revisorloven § 5-3. Departementet valgte å trekke inn igjen kravet om vesentlighet i lovtekstens andre punktum, hvor det fremheves at brudd på lover og forskrifter må være av vesentlig betydning for årsregnskapet. Norges Statsautoriserte Revisorers Forening (1998) gir i RS 250 veiledning om hvordan denne kontrollen bør gjennomføres, og generelt kan man si at revisor må skaffe seg kunnskap om selskapets virksomhet og relevante lover. Slike relevante lover er Regnskapsloven, skatte- og avgiftslovgivningen og særlover som er av vesentlig betydning for årsregnskapet. Brudd på lover som definerer rammen for selskapets virksomhet, men som har liten effekt på årsregnskapet, for eksempel miljølovgivning, har revisor ingen plikt til å sjekke (Cordt-Hansen, 2001).

Andre ledd: Dette leddet pålegger revisor å utføre revisjon etter den rettslige standarden God revisjonsskikk. Innholdet i en slik rettsregel vil, som allerede nevnt, endre seg med tiden og den alminnelige rettsoppfatningen i samfunnet. Det er til syvende og sist domstolen som fastsetter innholdet i den rettslige standarden, og det er da standarden i snever forstand det bør bygges på (Fleischer, 1998).

Tredje ledd: Definerer først og fremst den revisjonspliktiges oppgaver knyttet til tilrettelegging av revisors arbeid. Det er likevel viktig å presisere at det er revisor selv som må avgjøre hva som er tilstrekkelig og relevant informasjon, og hvilke undersøkelser som kreves ved utførelse av revisjonen (Cordt-Hansen, 2001).

Fjerde ledd: Dette leddet pålegger revisor å underrette ledelsen gjennom nummererte brev dersom følgende seks forhold oppstår:

-
1. Mangler ved plikten til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger.
 2. Feil og mangler ved organiseringen av og kontrollen med formuesforvaltningen.
 3. Misligheter og feil som kan medføre feilinformasjon i årsregnskapet.
 4. Forhold som kan føre til ansvar for medlem av styret, bedriftsforsamlingen, representantskapet eller daglig leder.
 5. Begrunnelse for manglende underskrift ved bekreftelser overfor offentlige myndigheter som gis i henhold til lov eller forskrift.
 6. Begrunnelse for å si fra seg oppdrag etter § 7-1.

Revisor har ingen lovpålagte oppgaver knyttet til undersøkelser som kan avdekke slike eventuelle ansvarsforhold som blir nevnt under punkt 4. Det er derfor kun i de tilfeller hvor revisor avdekker slike mulige ansvarsforhold i forbindelse med sitt oppdrag at denne rapporteringsplikten inntreffer (Justis – og politidepartementet, 1996). Hva som innebærer ansvar for de gitte gruppene sier bestemmelsen ingenting om, og en må derfor se til blant annet Aksjeloven § 17-1 for å finne svar på dette (Cordt-Hansen, 2001).

Oppramsingen over er uttømmende, og revisor er derfor ikke pliktig til å underrette ledelsen om forhold som ikke er opplyst i dette leddet (Cordt-Hansen, 2001). Revisors oppgave med å underrette ledelsen om de seks forholdene må sees i sammenheng med Revisorloven § 5-4⁸ hvor det påpekes at slik underretting må skje gjennom nummererte brev (Cordt-Hansen, 2001). De nummererte brevene skal bevares i 10 år, jf. Regnskapsloven § 2-7 1.ledd.

2.3 Oppsummering av styrets og revisors oppgaver

Som fremstillingen over viser vil styrets og revisors oppgaver overlape på en del områder. Blant annet gjelder dette styrets og revisors oppgaver knyttet til betryggende kontroll av formuesforvaltningen angitt i henholdsvis Aksjeloven § 6-12 og Revisorloven § 5-1. Den samme overlappingen finner man i styrets og revisors oppgaver knyttet til forebygging av

⁸ § 5-4. *Nummererte brev*

Brev med påpekninger som nevnt i § 5-2 fjerde ledd skal nummereres fortløpende. Brev kan sendes elektronisk når det er benyttet en betryggende metode som autentiserer avsender og sikrer dokumentets innhold i lang tid.

misligheter og feil, og i en rekke andre lovparagrafer. Oppgaveoverlappingen er i seg selv ikke problematisk, men den kan slå uheldig ut ved erstatningsansvarsfordelingen mellom styret og revisor (Bugge Reiersen, 2007). Dette vil jeg komme tilbake til i neste kapittel.

Generelt kan man si styrets oppgaver er primære, mens revisors oppgaver er sekundære. Det betyr at i de tilfeller hvor oppgavene overlapper, vil revisors oppgaver begrense seg til kontroll av styrets oppgaver.

3 STYRETS OG REVISORS ERSTATNINGSANSVAR I AKSJESELSKAPET

3.1 Generelle vilkår for erstatningsansvar

I norsk rett er det de alminnelige erstatningsreglene som gjelder, og disse fordrer følgende tre vilkår oppfylt for å gjøre erstatningsansvar gjeldende (Lødrup, 1999):

1. Det må foreligge et ansvarsgrunnlag.
2. Det må være adekvat årsakssammenheng.
3. Det må være et erstatningsmessig tap.

3.1.1 Vilkår 1: Det må foreligge et ansvarsgrunnlag

Culpaansvaret er det alminnelige ulovfestede ansvarsgrunnlaget i norsk rett (Lødrup, 1999). Regelen, også kalt culpanormen, har både en objektiv og en subjektiv side (Normann Aarum, 1994). Den objektive siden består i å finne ut hvorvidt skadevolder har overtrådt en oppgave som er pålagt dem. En slik overtredelse kalles objektivt pliktbrudd. Oppgaven trenger ikke være pålagt ved lov, men ettersom denne utredningen tar sikte på å være mest mulig generell i teori gjennomgangen, er det kun brudd på de lovpålagte oppgavene som vil bli gjennomgått.

Den subjektive siden av culpanormen består i å finne ut hvorvidt skadevolders brudd med lovpålagt oppgave kan bebreides ham som forsettlig eller uaktsom. Siden skade forsettlig forårsaket av styret eller revisor tilhører sjeldenhetene, vil dette ikke blir belyst i denne utredningen. Loven sier ingenting om hva som gjør en handling uaktsom, men kjerneregelen i culpanormen er at skadevolder må kunne bebreides for sin handlemåte, det betyr at han burde og kunne handlet annerledes (Lødrup, 1999). Det subjektive elementet i culpanormen vil derfor avhenge av i hvilken grad skadevolder kan pårope seg relevant unnskyldningsgrunn, og hvorvidt denne er faktisk eller rettslig villfarelse (Normann Aarum, 1994). Personlige problemer som sykdom og utbrenthet vil ikke være en relevant unnskyldningsgrunn (Hagstrøm, 1987). Dette slår norsk rettspraksis fast, blant annet ble et styremedlem holdt erstatningsansvarlig på tross av at han i perioden hadde hatt store psykiske problemer som påvirket hans evne til å utføre arbeidet som styremedlem (Eidsivating lagmannsrett, 1987).

Dersom skadevolder har utvist objektivt pliktbrudd, vil han vanskelig kunne pårope seg faktisk villfarelse som unnskyldningsgrunn. Dette skyldes at culpanormen som hovedregel er

objektiv (Hagstrøm, 1983). Rettslig villfarelse betyr at skadevolder er ukjent med de lover og regler som gjør hans handling eller unnløtelse av handling rettsstridig. Slik uvitenhet er ikke ansvarsbefriende, verken for styret eller revisor (Bøhn, 1983).

3.1.2 *Vilkår 2: Det må være adekvat årsakssammenheng*

Rettspraksis viser generelt å ta utgangspunkt i betingelseslæren ved avgjørelse av årsakssammenheng. Betingelseslæren sier at ” A er årsak til B dersom A er en nødvendig forutsetning (vilkår) for B’s inntreden”⁹. Dersom det er flere årsaker vil bare personen bak den dominerende årsaken bli pålagt ansvar. En må da finne en dominerende skadeårsak som hovedårsak, og se bort ifra eventuelle andre skadeårsaker. Dette kalles hovedårsakslæren (Normann Aarum, 1994).

For at skadevolder skal bli pålagt erstatningsansvar må det være en påregnelig, adekvat, årsakssammenheng mellom ansvarsgrunnlaget og tapet til skadelidte. Krav om påregnelighet kan illustreres med følgende eksempel; En student stanser sin gamle lærer på gaten, holder ham igjen og injurierer ham. Idet læreren går videre får han et takras i hodet og blir skadet. I dette tilfellet er studentens oppførsel helt klart klanderverdig og årsak til lærerens skade, men studenten kan likevel ikke holdes erstatningsansvarlig ettersom lærerens skade ikke var påregnelig eller adekvat for studenten (Andenæs, Knoph & Lassen, 1987).

Erstatningsmessig tap forårsaket av revisor eller styremedlem er, som en skal se under neste vilkår, som oftest knyttet til rene formuesskader. Ved slike rene formuesskader støter man ofte på ”flodgate” argumentet. Dette argumentet beskriver dominoeffekten som rene formuesskader kan forårsake, ved at en ansvarsbetingende handling eller unnløtelse av handling gir opphav til mange ulike skader og tap i samfunnet (Hjelmeng, 2007). I Kabeldommen fra 1955 rev et skip rev over strømkabelen til et mekanisk verksted. Det ble i denne saken vurdert hvorvidt rederiet var erstatningsansvarlige for verkstedets driftsstans. Høyesterett konkluderte med at ettersom losen visste om at kabelen førte strøm til verkstedet, var de konkrete og nærliggende interessene knyttet til kabelen erstatningsrettslig vernet (Rt. 1955, s.872). Rederiet ble derfor kjent erstatningsansvarlige for driftsstansen, ettersom det var en adekvat årsakssammenheng mellom ansvarsgrunnlaget og tapet.

⁹ Lødrup, 1999 s 211.

3.1.3 Vilkår 3: *Det må være et erstatningsmessig tap*

Dette vilkåret krever at skadevolders ansvarsgrunnlag har resultert i en skade, og at skaden kan måles i kroner og ører. Det kan være fysisk skade på en ting, en persons omdømme, psykisk skade eller ren formuesskade. Ren formuesskade vil som sagt være det mest aktuelle ved ansvar knyttet til styremedlem og revisor. Med slik ren formuesskade menes økonomisk tap som kreditor eller aksjeeier har blitt påført uten bruk av fysiske midler (Normann Aarum, 1994).

Ved vurdering av hvilke skader som kan kreves erstattet må man se til hvilke skader som har et erstatningsrettslig vern, dvs. hvilke skader som etter lov, skreven eller uskreven, medfører et erstatningsansvar. En skiller da mellom de integritetskrenkende skadene og de ikke-integritetskrenkende skadene. Integritetskrenkende skader har et sterkt erstatningsrettslig vern, men det er uenigheter rundt hvorvidt ikke-integritetskrenkende skader har det samme (Normann Aarum, 1994). Integritetskrenkende skade er skade på person, ting eller eiendom, påført ved hjelp av fysiske midler. Ikke-integritetskrenkende skade er residualen (Vinding Kruse, 1989). Ren formuesskade er ut fra denne definisjonen en ikke-integritetskrenkende skade ettersom dette er et økonomisk tap påført uten bruk av fysiske midler (Normann Aarum, 1994).

Hvorvidt slike ikke-integritetskrenkende skader har et erstatningsrettslig vern på lik linje med de integritetskrenkende skadene har som sagt skapt diskusjon. Det er nemlig i stor utstrekning tillat å påføre andre rene formuesskader, for eksempel gjennom negative kredittvurderinger og lovlige konkurransehandlinger (Hjelmeng, 2007). Hagstrøm (1983) mener de ikke-integritetskrenkende skadene skiller seg så klart fra de andre skadene at en generell ansvarsnorm ikke kan benyttes. Han plasserer dermed ren formuesskade i en erstatningsrettslig særstilling. Lødrups syn er noe mindre bastant, idet han erkjenner at ren formuesskade krever annen behandling, men at også denne behandlingen skal ta utgangspunkt i de prinsipper man bruker ved culpaansvar for integritetskrenkende skader (Lødrup, 1999, s. 39):

”En ”ren formuesskade”, dvs. en formuesskade som ikke har sammenheng med en integritetskrenkelse, står på mange måter i erstatningsrettslig særstilling, og reglene for når slikt tap kan kreves erstattet er ikke uten videre identiske med reglene for når en

integritetskrenkelse gir rett til erstatning. Riktignok er det de samme grunnvilkår for erstatning vi operer med, men vurderingen av dem, kan slå noe annerledes ut”

Lødrups syn vil være utgangspunktet i denne utredningen. Det betyr at rene formuesskader forårsaket av revisor eller styret skal ta utgangspunkt i de alminnelige ulovfestede erstatningsvilkårene som nå er gjennomgått.

3.2 Styrets erstatningsansvar i aksjeselskapet

Ansvarer har ikke nødvendigvis blitt større i ny Aksjelov, men tydeligere oppgaver har gitt et tydeligere ansvar, og dette virker forenklerende for saksøker. Det erstatningsrettslige styreansvaret er individuelt, jf. Rt.1930 s.533.

3.2.1 Vilkår 1: Det må foreligge et ansvarsgrunnlag

Aksjeloven § 17-1¹⁰ henviser til den alminnelige culpanormen gjennom uttrykkene forsettlig og uaktsomt, og er i hovedsak kun en spesialanvendelse av culpanormen knyttet spesifikt til selskapets erstatningsrett (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003).

Styrets lovpålagte oppgaver ble drøftet under punktet ”Styret og styrets oppgaver i aksjeselskapet”. Forvaltingsansvaret i Aksjeloven § 6-12 er først og fremst styrets ansvar for egne handlinger, mens tilsynsansvaret i Aksjeloven § 6-13 er ansvaret for andres handlinger (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Ettersom styrets ansvarsområder har flytende overganger og er relativt lite konkrete, vil de fleste problemer ved ansvarsgrunnlag ligge i å bevise objektivt pliktsbrudd. Ved bevisføring vil rettspraksis og reelle hensyn være sentrale rettskildefaktorer. Det finnes derimot lite rettspraksis fra Høyesterett på området, og underrettspraksis har langt mindre vekt enn høyesterettsdommer. Ofte sitter en da igjen med

¹⁰ § 17-1. Erstatningsansvar

(1) Selskapet, aksjeeier eller andre kan kreve at daglig leder, styremedlem, medlem av bedriftsforsamlingen, gransker eller aksjeeier erstatter skade som de i den nevnte egenskap forsettlig eller uaktsomt har voldt vedkommende.

(2) Selskapet, aksjeeier eller andre kan også kreve erstatning av den som forsettlig eller uaktsomt har medvirket til skadevolding som nevnt i første ledd. Erstatning kan kreves av medvirkeren selv om skadevolderen ikke kan holdes ansvarlig fordi han eller hun ikke har utvist forsett eller uaktsomhet.

juridisk litteratur og reelle hensyn når en skal vurdere hvorvidt det foreligger et objektivt pliktsbrudd fra styrets side. Dessverre er det skrevet lite om styreansvar i juridisk litteratur, og reelle hensyn blir derfor ofte eneste rettskilde. Ved reelle hensyn må en vurdere hvem av styret og revisor som står nærmest til å bære ansvaret.

Den subjektive siden, det vil si hvorvidt styremedlemmet har utvist uaktsomhet, vil ta utgangspunkt i den normale og forstandige handlemåten for et styremedlem. Bevisbyrden for hvorvidt styret har handlet uaktsomt ligger hos kreditor/aksjeeier (Normann Aarum, 1994). Rettslig villfarelse betyr at styret er ukjent med de lover og regler som gjør dets handling eller unnlattelse av handling rettsstridig. Slik uvitenhet er ikke ansvarsbefriende (Bøhn, 1983).

Hvorvidt styrets ansvar er et profesjonsansvar på lik linje med revisors ansvar er en viktig problemstilling, idet aktsomhetsnormen ved slikt profesjonsansvar er strengere (Hjelmeng, 2007). Rettspraksis slår fast at styrets ansvar ikke er et profesjonsansvar, jf. Investa dommen. I denne saken rettet flere uprioriterte kreditorer erstatningskrav mot styret og revisor i Investa AS. Lagmannsretten uttalte at revisors arbeid på lik linje med styremedlemmenes arbeid skulle bedømmes opp mot en standard, men at det i revisors tilfelle er den samvittighetsfulle og profesjonelle revisoren det skulle bedømmes opp mot. Videre går det frem at revisor langt raskere enn et styremedlem vil kunne bli holdt ansvarlig for regnskapsmessige feil, selv om begge parter bygger på det samme faktiske materialet. Dette er hovedregelen også i de tilfeller hvor styremedlemmet har høy kompetanse og erfaring fra området (Borgarting lagmannsrett, 1998). Aktsomhetsnormen varierer altså avhengig av om den gjelder for styret eller revisor, og den vil også kunne variere med hensyn på styreoppgave og kompetansen til det enkelte styremedlemmet.

I Aksjeloven § 6-12 1.ledd blir styrets forvaltningsoppgave beskrevet. Dersom et selskap blir insolvent som konsekvens av styrets handling eller unnlattelse av handling, vil dette i utgangspunktet være et brudd på styrets lovpålagte forvaltningsoppgave. Slikt objektivt pliktsbrudd vil derimot normalt ikke medføre ansvarsgrunnlag, ettersom det ligger en naturlig risiko i slike alminnelige forretningsmessige avgjørelser. Culpanormens subjektive side knyttet til uaktsomhet vil derfor ikke være tilfredstilt (Bugge Reiersen, 2007). Dette fremkommer av rettspraksis, jf. Rt.1991 s. 119. I denne saken ble kreditor (rederi) påført et tap som følge av at aksjeselskapet (befraktningsselskap) ikke klarte å betale et leverandørkrav

som hadde sjøpanterett i kreditorens skip. Høyesterett konkluderte med at det ligger en forretningsmessig risiko i slike saker, og at det derfor ikke i ettertid kan sees på som en uaktsom handling fra styrets side. Styret ble derfor frifunnet for erstatningsansvar (Rt. 1991 s.119).

Som nevnt under ”styret og styrets oppgaver i aksjeselskapet” åpner Aksjeloven opp for delegering av forvaltningsoppgaven, så sant den ikke er direkte påkrevd etter lov. Slik bortdelegering kan være hensiktsmessig i de tilfeller hvor et styremedlem har spesialkompetanse på et område. I Investa-dommen uttalte retten at det ved vurdering av uaktsomhet må trekkes inn i hvilken grad styremedlemmet hadde eventuelle særlige forutsetninger for å utøve styrevervet (Borgarting lagmannsrett, 1998). Oppgavedelegering på bakgrunn av et styremedlems spesialkompetanse vil derfor kunne medføre en skjerping av ansvaret for dette styremedlemmet. Ansvarsskjerpingen for det enkelte styremedlemmet oppveies tilsvarende av en ansvarslettelse for det resterende styret. Dersom delegeringen ikke kan ansees som forsvarlig, eller styremedlemmet av andre grunner ikke har oppfylt pliktene sine, kan det for det resterende styret likevel foreligge et ansvarsgrunnlag etter Aksjeloven § 6-13 (Normann Aarum, 1994). Styret har i tillegg oppgaven med å sørge for forsvarlig organisering, og brudd på denne oppgaven medfører ansvarsgrunnlag så sant det ikke finnes subjektive unnskyldningsgrunner for styret (Normann Aarum, 1994).

I Aksjeloven § 6-12 3.ledd beskrives styrets oppgave knyttet til økonomisk stilling og kontroll av blant annet formuesforvaltningen. Formuesforvaltning er en styreoppgave som rettspraksis har tillagt en streng aktsomhetsnorm, jf. Borgarting lagmannsrett 1996. Her dreide det seg om et erstatningskrav rettet av kreditor mot styret som følge av tap på fordring grunnet manglende intern kontroll. Styret prøvde å unnskyldte seg med at selskapet ble drevet på et annet geografisk område enn styremedlemmets bosted, men slik faktisk villfarsel førte ikke frem (Borgarting lagmannsrett, 1996). Oppgaven overlapper med revisors oppgave, jf. ”Oppsummering styrets og revisors oppgaver i aksjeselskapet”. Det er likevel styret som har hovedansvaret for selskapets intern-kontroll (Rt. 2003 s.696).

I Aksjeloven § 6-12 4.ledd defineres styrets oppgaver knyttet til innhenting av informasjon. Det er det enkelte styremedlemmets ansvar å innhente den informasjonen som er nødvendig,

og manglende kunnskap om selskapets faktiske situasjon vil dermed være objektivt pliktsbrudd. Hvis informasjonen som blir lagt frem for styret er feil, og det ikke kan forventes at styret burde skjønt dette, vil styret likevel kunne bli fritatt for erstatningsansvar med faktisk villfarelse som relevant unnskyldningsgrunn (Normann Aarum, 1994). Rettslig villfarelse betyr at styret er ukjent med de lover og regler som gjør deres handling eller unnlattelse av handling rettsstridig. Slik uvitenhet er i utgangspunktet ikke ansvarsbefriende (Bøhn, 1983). Hvis styret derimot er usikre på gjeldene rett, og av den grunn innhenter ekspert råd fra for eksempel advokat vil dette kunne være ansvarsbefriende. Årsaken er at det ikke kan forventes at styret har kompetanse til å etterprøve en slik eksperts råd (Normann Aarum, 1994).

Aksjeloven § 6-13 1.ledd overlapper som nevnt i stor grad med Aksjeloven § 6-12 1.ledd. Styremedlemmets ansvar knyttet til brudd på denne paragrafen vil derfor i stor grad sammenfalle med styremedlemmets ansvar for brudd på Aksjeloven § 6-12 1.ledd. Hva som ligger i tilsynsbegrepet er uklart, men det vil variere med type og omfanget på virksomheten (Aarbakke et al., 2004).

I Aksjeloven §§ 3-4 og 3-5 blir styrets oppgave knyttet til forsvarlig egenkapital angitt. Det fremkommer klart av Aksjeloven § 3-5 at det er styrets oppgave å reagere dersom egenkapitalen ikke lenger er forsvarlig. Det vil også være styrets ansvar at egenkapitalen er forsvarlig i utgangspunktet, jf. ” Styret og styrets oppgaver i aksjeselskapet”. Hvis egenkapitaldekningen var tilfredsstillende ved forrige balanse, og det ikke har oppstått forhold i ettertid som skulle tilsi at egenkapitaldekningen er vesentlig forandret, vil det ikke være i lovens hensikt at styret foretar hyppige kontroller av egenkapitalen (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Hvorvidt uforsvarlig egenkapital kan føre til ansvarsgrunnlag for styret vil avhenge av en aktsomhetsvurdering, og generelt vil en handling som bryter med loven tilfredsstillende culpanormens krav om uaktsomhet.

3.2.2 Vilkår 2: Det må være adekvat årsakssammenheng

Det må være adekvat årsakssammenheng mellom styrets handling og kreditor/aksjeeiers tap (Lødrup, 1999). Ofte er det her problemet oppstår, når man skal knytte et ansvarsgrunnlag til et erstatningsmessig tap, og særlig vanskelig er dette ved konkurs. Det har seg nemlig slik at

en konkurs sjeldent oppstår som følge av en konkret handling, men av mange ulike handlinger (Normann Aarum, 1994). Stiansen dommen viser hvor avgjørende årsakssammenhengen er i slike tilfeller. I denne saken rettet konkursboet et samlet krav på vegne av kreditorene for tapte fordringer mot styreformannen. Boet mente å kunne dokumentere mangelfull forvaltning fra styrets side, men på bakgrunn av manglende redegjørelse for erstatningskravet, samt manglende dokumentert relasjon mellom tap og uaktsomhet, frifant Høyesterett styreformannen (Rt. 1993, s. 987).

I prinsippet har et styremedlem som stemmer imot et ansvarsbetingende vedtak ikke oppfylt årsakssammenhengen og bør derfor gå fri for erstatningsansvar (Normann Aarum, 1994). Aksjeloven har derimot egne bestemmelser som pålegger styret handleplikt i slike situasjoner. Styret er etter Aksjeloven § 6-28 2.ledd pliktig til ikke å iverksette en beslutning som er i strid med lov eller vedtekter, og i tillegg har styret etter Aksjeloven § 5-22 rett til å reise søksmål for å få en slik beslutning kjent ugyldig (Andersen, Cordt-Hansen & Taran, 2004). Styremedlemmene kan også etter Aksjeloven § 6-7 tre ut av sine verv ved særlige grunner. En slik særlig grunn kan være hvis et styremedlem mener styret har handlet ulovlig eller uforsvarlig. Ved allerede oppståtte ansvarsbetingete forhold kan et styremedlem derimot ikke fraskrive seg erstatningsansvaret etter denne paragrafen (Bugge Reiersen, 2007). Aksjeloven § 6-7 angir kun en rett og ikke en plikt for styremedlemmene til å tre ut av sitt verv. Styremedlemmets unnlattelse av denne retten til å tre ut av sitt verv vil likevel kunne gi erstatningsansvar hvis slik fratredelse ville endret styrets beslutning. For eksempel vil et styremedlem som ikke trer ut av sitt verv ved beslutning om fortsatt drift i insolvent selskap kunne få erstatningsansvar, fordi det er direkte sammenheng mellom styremedlemmets fortsatte deltakelse og tapet. Det holder ikke at styremedlemmet i denne sammenhengen stemte imot beslutningen om fortsatt drift (Normann Aarum, 1994). Taxell mente at ethvert styremedlem som var med på å gjennomføre et vedtak, uavhengig av om de i utgangspunktet stemte imot, ville ha oppfylt kravet om årsakssammenheng (Taxell, 1954). Denne tanken samsvarer med intensjonen i Aksjeloven § 6-28 2.ledd, hvor lovgiverne setter plikten til å hindre lovstridige vedtak over plikten til å innordne seg flertallets beslutning.

3.2.3 Vilkår 3: Det må være et erstatningsmessig tap

Erstatningsmessig tap vil avhenge av hvem skadelidende er, og en skiller da mellom direkte og indirekte skade (Normann Aarum, 1994). Ved internt ansvar, altså styrets ansvar ovenfor

selskapet, kan kun direkte skade oppstå (Dotevall, 1989). Ved eksternt ansvar kan både direkte og indirekte skade oppstå. Aksjeeierne kan for eksempel bli indirekte skadet gjennom styrets direkte skade på selskapet. En slik indirekte skade vil aksjeeierne kunne få dekket indirekte gjennom et eventuelt erstatningskrav rettet av selskapet mot styret. Ved indirekte skade sier man at det er aksjonærens selskapsinteresse som er rammet. Styret kan også påføre aksjeeierne direkte skade, for eksempel dersom styret gir feil opplysninger ved tegningsinnbydelse som aksjeeier senere bruker som utgangspunkt for sine disposisjoner (Normann Aarum, 1994). Ved slik direkte skade sier man at det er aksjonærens særinteresse som er blitt skadet. Et tilsvarende skille kan man trekke mellom direkte og indirekte skade for kreditor også. Kreditor kan for eksempel påføres direkte skade gjennom selskapets manglende sikring av kreditors pantobjekt (Rt. 1933 s. 33).

Både direkte og indirekte krav er hjemlet i Aksjeloven § 17-1, men vilkårene for indirekte krav finner man i Aksjeloven § 17-6¹¹ (Bugge Reiersen, 2007). Dette er en ny bestemmelse som regulerer situasjoner hvor både selskapet og aksjonær/kreditor reiser søksmål for dekning av tap forårsaket av samme handling. I en slik situasjon vil aksjonærs/kreditors krav stå tilbake for selskapets krav (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003). Dette for å hindre at styret må betale erstatning for samme skade to ganger (Normann Aarum, 1994). Ved særtap knyttet til kreditor/aksjonær kan krav rettes mot styret uavhengig av Aksjeloven § 17-6. Skillet mellom særinteresse og selskapets interesser går på hvorvidt handlingen eller unnlatelsen av handling er rettet mot selskapet eller aksjonær/kreditor (Bråthen, Cordt-Hansen & Matre, 2003).

Kreditors og aksjeeiers eventuelle medvirkning til formuesskaden må også tas med i vurderingen av ansvarsgrunnlag for styret. Effekten en slik medvirkning har vil variere ut fra hvilket grunnlag en gjøre styremedlemmene ansvarlige på, men generelt vil medvirkning ha formildende effekt for styrets erstatningsansvar (Normann Aarum, 1994).

¹¹ § 17-6. *Konkurrerende krav*

Aksjeeiere, kreditorer eller andre som har lidt tap fordi selskapet er påført tap, er bundet av selskapets skadeoppgjør, og deres krav står tilbake for selskapets krav.

3.3 Revisors erstatningsansvar i aksjeselskapet

Fokuset på revisors erstatningsansvar har den siste tiden økt som følge av de mange regnskapsskandalene ved årtusenskiftet. Revisors erstatningsansvar i slike skandaler får betydning både i gjenreisningen av tilliten til revisjonsstanden og som preventivt instrument (Hjelmeng, 2007). Et revisjonsselskap er etter Revisorloven § 8-1 2.ledd solidarisk ansvarlig med den revisoren som har utført oppdrag på selskapets vegne (Gulden, 2006).

3.3.1 *Vilkår 1: Det må foreligge et ansvarsgrunnlag*

Revisors erstatningsansvar er lovfestet i Revisorloven § 8-1¹², hvor det henvises til den alminnelige culpanormen gjennom uttrykkene forsett og uaktsomhet (Hjelmeng, 2007).

Utgangspunktet er de lovpålagte oppgavene som ble gjennomgått under ”Revisor og revisors oppgaver i aksjeselskapet”. Dersom revisor har latt være å oppfylle eller handlet i strid med disse oppgavene, og det ikke finnes noen subjektiv unnskyldningsgrunn, foreligger det et ansvarsgrunnlag for styret (Normann Aarum, 1994).

Culpanormens objektive element i denne sammenheng dreier seg om hvorvidt skadevolder, revisor, har unnlatt eller handlet i strid med lovpålagt oppgave. Det er som oftest unnlattelse av handling som er relevant i forbindelse med revisors erstatningsansvar (Cordt-Hansen, 2001). Skadelidtes forventninger er ikke beskyttelsesverdige i større utstrekning enn det som følger av lovteksten. Dersom lovens formål ikke rekker så langt at den skaper erstatningsrettslig beskyttede rettigheter, vil revisors overtredelse av de normene loven setter ikke kunne anses som erstatningsbetingede (Hjelmeng, 2007). Som nevnt tidligere henvises det i lovteksten til den rettslige standarden God revisjonsskikk, hvis innhold fastsettes av domsstolene og endres kontinuerlig. Denne standarden er således rettslig bindende, og overtredelse vil kunne medføre erstatningsansvar for revisor. RSene er i utgangspunktet ikke rettslig bindende, men ut fra den gjeldende rettspraksisen i Norge ser man at RSenes innhold relativt slavisk blir lagt

¹² § 8-1. *Erstatningsansvar*

Revisor plikter å erstatte skade som denne forsettlig eller uaktsomt har voldt under utførelsen av sitt oppdrag.

Et revisjonsselskap er solidarisk ansvarlig med en revisor som har utført oppdraget på dets vegne.

til grunn ved culpavurderingen (Hjelmeng, 2007). Høyesterett uttalte blant annet følgende i Ivaran-dommen (Rt. 2003, s.696):

”Lovbestemmelsene viser til ”god revisjonsskikk”, og viktig for å belyse hva dette innebærer, er normer vedtatt av Norges Statsautoriserte Revisorers Forening (NSRF).”

RSene vil likevel ikke gi noe endelig svar på hvorvidt revisor har handlet culpøst eller ikke, og dette skyldes to forhold. For det første kan domsstolen ha en annen oppfatning enn det bransjen har av god skikk, og for det andre kan RSene stille strengere krav enn hva det erstatningsrettslig er grunnlag for (Hjelmeng, 2007). Etersom ingen av disse to forholdene er vanlige, vil det for revisor være et større uroemoment at det for en rekke områder enda ikke er publisert RSer (Gulden, 2006).

Culpanormens subjektive element knytter seg til aktsomhetsvurderingen, og denne aktsomhetsvurdering kan generelt sees på som et uttrykk for den rettslige standarden God revisjonsskikk (Hjelmeng, 2007). Som nevnt under ”Styrets erstatningsansvar i aksjeselskapet” er revisors ansvar et profesjonsansvar i motsetning til styrets ansvar. Med profesjonsansvar menes erstatningsansvar som særskilt kvalifiserte yrkesutøver ilegges for skader som er påført i tjeneste. Det fremkommer av Ivaran-dommen at et slikt profesjonsansvar er strengere, men at det likevel er rom for litt kritikkverdig atferd før det er snakk om erstatningsbetinget uaktsomhet (Rt. 2003, s. 696). Hvor stor den kritikkverdige atferden kan være før det foreligger et ansvarsgrunnlag for revisor vil avhenge av God revisjonsskikk, og graden av sikkerheten den skadelidte med utgangspunkt i denne rettslige standarden kan forventes å ha. Profesjonsansvaret er strengere ved at aktsomhetsbedømmelsen er strengere enn normalt, pliktene til utøveren er videre og bevisbyrden er ofte snudd. Det er den normalt dyktige og ansvarsbevisste utøveren av yrket som utgjør målestokken (Hjelmeng, 2007).

Som det fremgår av Revisorloven § 5-1 1.ledd er det revisors hovedoppgave å skape en trygghet rundt hvorvidt den økonomiske stillingen som fremgår av årsregnskapet er korrekt. Det er likevel ikke revisors ansvar å sørge for at årsregnskapet i seg selv er korrekt, siden revisors rolle er sekundær. Det samme gjelder revisors ansvar knytte til årsberetningen. Det er styret og selskapets ledelse som har primæransvaret for selve avleggelsen av regnskapet, og at

dets innhold er korrekt. En ren revisjonsberetning betyr således ikke at revisor garanterer at årsregnskapet er korrekt, men at det fremstår som riktig på bakgrunn av den aktsomme revisjonen som er gjort, ut fra de til enhver tid gjeldende standardene. Risikoen for at det eksisterer uoppdagede vesentlige feil i et revidert regnskap kalles revisjonsrisiko. Tryggheten som revisjonen gir er altså ikke absolutt, og dette er blant annet en av årsakene til at kreditor har en egen undersøkelsesplikt, hvor de utfører egne nødvendige kontrollhandlinger. Dersom kreditor ikke utøver denne selvstendige undersøkelsesplikten vil de måtte bære deler av tapet, selv i de tilfeller hvor revisor har utvist uaktsomhet (Hjelmeng, 2007).

I Revisorloven § 5-1 2.ledd fremgår det at revisor har oppgaven med å se etter at selskapet har ordnet formuesforvaltningen på en betryggende måte. Hvorvidt revisor har ansvaret for at formuesforvaltningen er betryggende ble drøftet i Ivaran-dommen hvor Høyesterett uttalte følgende (Rt. 2003 s.696):

”Uenigheten om oppgavefordelingen gjelder særlig det som kan betegnes som den formelle kontrollen med formuesforvaltningen – blant annet spørsmålet om A hadde den nødvendige autorisasjon til å foreta valutahandler i det omfanget han gjorde, og om den interne kontrollen var organisert tilfredsstillende.

Det fremgår av det jeg har redegjort for, at lovgivningen tilla revisor visse oppgaver også her. Når vi er utenfor de oppgavene som knyttet seg til åreoppgjør og regnskap, må utgangspunktet etter min mening være at primæransvaret for å føre kontroll med As disposisjoner lå hos styret. Revisors plikt måtte først og fremst være å reagere hvis han var blitt oppmerksom på uregelmessigheter som kunne gi fare for tap, og som han måtte regne med at styret ikke kjente til.”

Det fremgår her at det er styret som har primæransvaret for at formuesforvaltningen er betryggende, og at revisors ansvar således kun er av sekundær art. Revisor er derfor ikke pliktig til å foreta kritiske vurderinger eller kontroller av hensiktsmessigheten og forsvarligheten til den enkelte forvaltningsdisposisjonen. Dersom revisor under den ordinære revisjonen likevel finner forhold knyttet til den alminnelige formuesforvaltningen som kan føre til ansvar for ledelsen, er han pliktet til å rapportere om dette, jf. Revisorloven § 5-2 4.ledd. Det samme gjelder dersom revisor finner feil eller mangler ved den interne kontrollen og organiseringen av formuesforvaltningen.

I Revisorloven § 5-1 3.ledd fremgår det at revisor skal bidra til forebygging og avdekking av misligheter og feil, og leddet må derfor sees i sammenheng med Revisorloven § 5-2 1.ledd. Et mindretall av lovutvalget mente at revisors oppgaver knyttet til dette området skulle være selvstendige, og ikke bare en passiv konsekvens av de øvrige revisjonshandlingene (Finansdepartementet, 1997). Selv om lovteksten kun pålegger revisor å bidra til forbygging og avdekking av misligheter og feil, taler dette for at et visst aktivitetsnivå fra revisors side likevel er påkrevd for å unngå ansvarsgrunnlag. Egne revisjonshandlinger for å avdekke misligheter og feil er derimot ikke nødvendige (Cordt-Hansen, 2001). Hvorvidt revisor kan holdes ansvarlig for feil og misligheter vil derfor avhenge av om han har gjort nok for å avkrefte slikt, gitt risikoen. Risikovurderingen knytter seg til både sannsynlighet og skadeomfang. Dersom revisor har gjort tilstrekkelige konkrete revisjonshandlinger, og det ikke kan bebreides som uaktsomt at ikke ytterligere har blitt gjennomført, vil revisor vanskelig kunne holdes ansvarlig for feil og misligheter i årsregnskapet. Stor risiko krever flere revisjonshandlinger (Hjelmeng, 2007). Dette fremkommer indirekte av Revisorloven § 5-3 1.ledd, hvor mistanke om misligheter og feil krever særskilt dokumentasjonskrav. Det blir uttalt i forarbeidene at slikt særlig dokumentasjonskrav vil kunne bidra til å øke revisors aktsomhet når det gjelder å følge opp de indikasjoner som foreligger (Finansdepartementet, 1998). Dersom revisor ikke øker sine handlinger ved slik mistanke vil det kunne gi erstatningsansvar.

I Revisorloven § 5-2 1. og 2. ledd fastsettes revisors plikter knyttet til selve revisjonen, og disse to leddene danner da utgangspunktet for culpavurderingen. Selve innholdet i revisjonen, revisjonshandlingene, er ikke angitt i loven, men det henvises til God revisjonsskikk og de ulike RSene (Finansdepartementet, 1997). Hvorvidt revisor kan holdes ansvarlig vil som i Revisorloven § 5-1 3.ledd avhenge av forhold knyttet til risiko og tilstrekkelige revisjonshandlinger. Fjerningen av vesentlighetskravet i 1.ledd får ikke betydning erstatningsrettslig idet revisjons formål fremdeles er det samme. Formålet er nemlig ikke å verifisere at alle opplysninger i regnskapet er korrekte, men å redusere risikoen for feil som gjør regnskapet villedende som beslutningsgrunnlag (Hjelmeng, 2007). Brudd på Regnskapsloven vil av denne grunn være mer alvorlig enn for eksempel brudd på Miljøloven, idet sistnevnte sjeldent vil gjøre regnskapet villedende som beslutningsgrunnlag (Cordt-Hansen, 2001).

I Revisorloven § 5-2 4.ledd er det listet opp 6 forhold som revisor er pliktig til å rapportere om til ledelsen gjennom nummererte brev, jf. Revisorloven § 5-4. Brudd på disse bestemmelsene vil kunne føre til ansvarsgrunnlag ovenfor klienten. Dersom brudd på bestemmelsen fører til insolvens og tap for kreditor, vil det kunne foreligge ansvarsgrunnlag også ovenfor denne gruppen, forutsatt at ledelsen ville avbøtt på et tidligere tidspunkt gitt den manglende informasjonen. At det ved misvisende årsregnskap også foreligger brudd på rapporteringsplikten vil ikke få betydning, så lenge det er det misvisende årsregnskapet som er årsaken til tapet.

Revisor kan selvsagt kun rapportere om forhold han faktisk har avdekket, og et viktig spørsmål ved ansvarsgrunnlag er derfor hvilke handlinger som kreves for å oppfylle dette leddets krav. Svaret på dette vil variere ut fra hvilke av de 6 forholdene det gjelder. Det første forholdet som knytter seg til registrering og dokumentering av regnskapsopplysninger er revisor pliktig til å vurdere etter Revisorloven § 5-1 1.ledd. Manglende avdekking og rapportering av slike forhold vil derfor kunne gi ansvarsgrunnlag. Det samme gjelder forhold nummer to, ettersom revisor er lovpålagt å sjekke mangler og feil ved formuesforvaltningen etter Revisorloven § 5-1 2. ledd. Når det gjelder forhold nummer tre, vil det stilles noe lavere krav til revisor, idet han kun er pålagt å bidra til avdekking av misligheter og feil. Det kreves, som tidligere nevnt, ingen særskilte revisjonshandlinger fra revisors side for å oppfylle lovens krav. Revisor er likevel etter Revisorloven § 5-2 1.ledd pliktig til å vurdere risikoen for misligheter og feil, og dette krever at revisor i det minste danner seg en mening om forholdet. Forhold fire omhandler revisors plikt til å rapportere om forhold som kan føre til ansvar for styret m. v. Kravene til revisor vil her være lave ettersom revisor ikke har noen form for plikter knyttet til slike forhold. Dersom revisor likevel gjennom den ordinære revisjon avdekker slike ansvarsbetingende forhold, er han pliktet til å opplyse om dette.

3.3.2 Vilkår 2: Det må være adekvat årsakssammenheng

Ofte ved vurdering av revisors erstatningsansvar ser man at skadefølgen for så vidt er påregnelig, men at forholdet mellom den ansvarsbetingende handlingen og det konkrete tapet er uklart (Hjelmeng, 2007). Hvorvidt revisor kan holdes erstatningsrettslig ansvarlig i slike saker vil avhenge av en totalvurdering der tilknytningen mellom revisor og skadelidte er svært viktig. For å illustrere betydningen av tilknytning kan man se for seg en situasjon hvor en person blir skutt i brystet med en revolver, og hvor dette skuddet forårsaker tap for den

skadelidende. Tapet for den skadelidte ville ikke oppstått dersom revolveren ikke hadde blitt produsert, men det syns likevel ikke riktig å gjøre våpenprodusenten erstatningsansvarlig. Dette skyldes nærheten mellom skadelidte og skadevolder (Gulden, 2006). Høyesterett la i Arbeidsavgiftsdommen fra 2000 stor vekt på tilknytningen mellom skadevolder og skadelidte. I denne saken var en arbeidstaker blitt syk som følge av et trafikkuhell, og i sykdomsperioden fikk han utbetalte lønn fra arbeidsgiver. Arbeidsgiver forsøkte i ettertid å få dekket utbetalingen av arbeidsgiveravgift i sykdomsperioden hos sitt forsikringsselskap. Høyesterett konkluderte med at skadevolder, forsikringsselskapet, ikke kunne svare for tapet, ettersom tapet i første rekke skyldes en avtale mellom arbeidsgiver og den ansatte skadelidte (Rt. 2000, s. 1756).

3.3.3 Vilkår 3: Det må være et erstatningsmessig tap

Det er kun det økonomiske tapet revisor har påført den skadelidte som kan kreves erstattet, bekymringer, negativ publisitet og lignende kan derfor ikke kreves erstattet. Utgangspunktet er at det er det fulle økonomiske tapet som skal erstattes, men dersom skadelidte for eksempel har medvirket til skaden vil det kunne forekomme avkortninger i erstatningsbeløpet (Gulden, 2006). Bevisbyrden for at det foreligger et økonomisk tap ligger hos saksøker (Cordt-Hansen, 2001).

3.4 Oppsummering styrets og revisors erstatningsansvar i aksjeselskapet

Revisor er kun en av flere det knyttes ansvar til når det gjelder årsregnskapsrevisjon, idet revisors kjernefunksjon er å føre kontroll med andres arbeid, fortrinnsvis styrets arbeid. Ansvar for revisor forutsetter at det er feil i det materialet han er satt til å kontrollere. Dersom revisor skal kunne holdes erstatningsansvarlig må det derfor nødvendigvis også foreligge en form for feil eller forsømmelse hos styret. Dersom denne feilen tenkes bort ville skaden ikke skjedd, og dersom kontrollen tenkes utført skikkelig ville heller ikke skaden skjedd. (Forutsetningen må være at aktsomme handlinger fra revisor ville avverget skaden, dvs. revisjon utført etter God revisjonsskikk og detaljreglene i Revisorloven ville avdekket feilen). Dette kalles samvirkende skadeårsaker, og hovedregelen i norsk rett er da solidaransvar (Hjelmeng, 2007). Ved slikt solidaransvar kan skadelidte selv velge hvem av skadevolderne han skal kreve tapet erstattet av. Dette fremkommer blant annet i Rt. 2003 s.337:

”Norsk retts utgangspunkt ved samvirkende skadeårsaker er at den enkelte skadevolder svarer fullt ut. Men unntak gjelder etter rettspraksis hvis skadeårsaken ikke er så vidt vesentlig i årsaksbildet at det er naturlig å knytte erstatningsansvar til den, se blant annet P-pilledommen i Rt-1992-64 på side 70 og Dispril-dommen i Rt-2000-915 på side 920.”

Etter Skadeerstatningsloven § 5-3 nr.1 svarer flere som plikter å betale erstatning for samme skade en for alle og alle for en. Dette leddet sikrer dermed at skadelidte får dekket tapet sitt, men fremstår i mange tilfeller som uheldig for revisor. Rettspraksis viser nemlig at det er revisor som ofte ender opp med og måtte dekke hele tapet, selv i de tilfeller hvor retten har funnet begge parter erstatningsansvarlige. Revisor kan i slike tilfeller søke regress etter Skadeerstatningsloven § 5-3 nr.2, men det er da revisor som må bære den finansielle risikoen dette medfører. Det betyr at dersom styret ikke har penger til å dekke beløpet, må revisor likevel dekke det. Dette kan illustreres med et eksempel der retten finner revisor erstatningsansvarlig for 40 % og styret for 60 % av det erstatningsmessige tapet. Skadelidte kan da kreve hele beløpet dekket av revisor etter Skadeerstatningsloven § 5-3 nr. 1. Revisor kan så i neste omgang kreve 60 % av beløpet refundert av styret etter Skadeerstatningsloven § 5-3 nr. 2, men må da bære den finansielle risikoen knyttet til styrets betalingsevne (Gulden, 2006). Etter Skadeerstatningsloven § 5-3 nr. 2 kan en revisor som er dømt til å betale erstatning alene også søke regress for den delen av skaden som er forårsaket av en annen part, men revisor vil da i tillegg til den finansielle risikoen måtte bære den juridiske risikoen. Den juridiske risikoen knytter seg til bevisføring mot den annen part, idet retten i slike tilfeller kun har fastslått revisors erstatningsansvar (Gulden, 2006). Den erstatningsrettslige hovedregelen som gir revisor fullt ansvar utfordrer på denne måten den selskapsrettslige funksjonsdelingen, hvor utgangspunktet er at det er styret som har hovedansvaret (Hjelmeng, 2007).

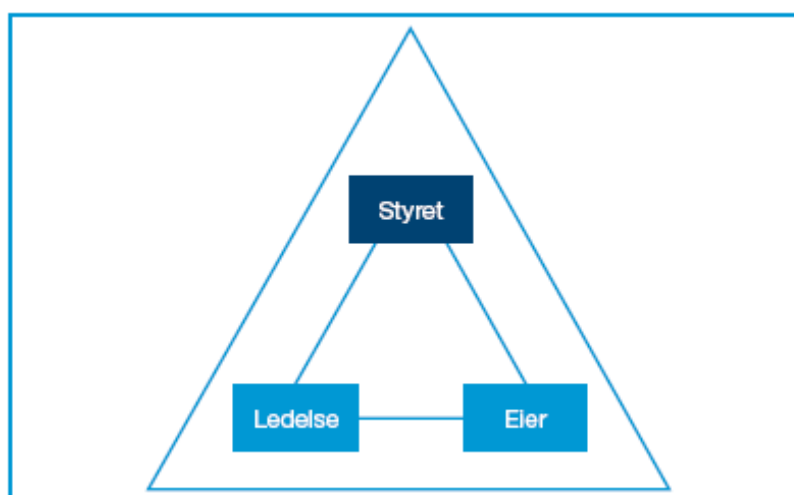
4 STYRETS OG REVISORS FUNKSJON I AKSJESELSKAPET

4.1 Styrets funksjon i aksjeselskapet

Det finnes flere ulike teorier til å forklare og forstå styrets funksjon, men agentteorien er den klart dominerende teori (Gabrielsson, 2003). Adam Smith var allerede på 1700-tallet, i forbindelse med spredt eierskap innen handel med utlandet, inne på problemer knyttet til prinsipal-agent relasjonen. Han mente slik type organisering var ineffektiv ettersom de ulike aktørene ville ha ulik informasjon og interesse (Smith, 1776). Det var derimot først i 1932 at Berle og Means konkluderte med at en slik informasjons- og interesseskjevheter mellom eierne og daglig leder skapte insentivproblemer (Berle & Means, 1932). Spredt eierskap gir den enkelte eier få insentiver til å foreta kontroll og overvåking av det enkelte selskapet (Fama, 1980). Styrets funksjon er derfor, ut fra et agentteoretisk utgangspunkt, å fungere som et mellomledd mellom eierne og ledelsen i aksjeselskapet (Andersen, Cordt-Hansen & Taran, 2004). Funksjonen som mellomledd innebærer å sikre effektivitet, samt beskytte eierne (Huse, 2007).

Det finnes to primære prinsipal-agent forhold ved vurdering av styret. Det ene er forholdet mellom styret og ledelsen, der styret er prinsipalen og ledelsen er agenten. Det andre forholdet er mellom styret og eierne, der styret er agenten mens eierne er prinsipalen (Huse, 2007).

FIGUR 3: STYRETS FUNKSJON (PWC, 2007):

Et prinsipal-agent forhold kan defineres som et kontraktsforhold, der prinsipalen ansetter agenten til å utføre oppgaver på prinsipalens vegne. Et slikt kontraktsforhold vil medføre prinsipal-agent problemer dersom følgende tre ingredienser er tilstede (Hendrikse, 2003):

1. Asymmetrisk Informasjon.
2. Interessekonflikt.
3. Mulig overskudd.

4.1.1 Ingrediens 1 i prinsipal-agent problemet: Asymmetrisk informasjon

Asymmetrisk informasjon er selve grunnsteinen i prinsipal-agent forholdet, og oppstår som følge av at agenten har informasjon knyttet til egne handlinger eller karakteristika som prinsipalen ikke har. Informasjon knyttet til egne handlinger kan gi problemer i form av moralsk hasard, mens informasjon knyttet til karakteristika kan gi problemer i form av ugunstig utvalg (Hendrikse, 2003).

Moralsk hasard: Ved skjulte handlinger er det kun mulig for prinsipalen å observere resultatet agenten leverer, og ikke selve innsatsen til agenten. Dette er hva man kaller ex-post informasjonsasymmetriproblemer (Hendrikse, 2003). Innsatsen til agenten er skjult ettersom resultatet avhenger både av agentens innsats og av andre utenforliggende forhold. For eksempel vil et godt årsresultat i StatoilHydro avhenge både av innsatsen til ledelsen og av utenforliggende forhold som oljeprisen, og det vil være umulig for eierne i StatoilHydro å skille resultateffektene av disse to forholdene fra hverandre. Skjulte handlinger gjør det dermed mulig for agenten å slippe unna det fulle økonomiske ansvaret for egne handlinger (Olsen, 2007). Vi har et tilfelle av moralsk hasard hvis en aktør ikke kan observere hva den andre aktøren gjør i situasjoner der dette er av betydning (Hansen, 2004).

En løsning på moralsk hasard problemet kan være å justere belønningen, slik at agentens og prinsipalens interesse blir mer sammenfallende. En annen løsning kan være å øke informasjonsinnsamlingen, for på denne måten å redusere informasjonsasymmetrien mellom prinsipalen og agenten (Hendrikse, 2003).

Ugunstig utvalg: Ved skjult karakteristika har agenten informasjon som prinsipalen ikke har om relevante forhold før kontrakten blir inngått (Olsen, 2007). Dette er hva man kaller ex-

ante informasjonsasymmetriproblemer, idet agenten sitter med skjult informasjon før kontraktinngåelsen. Skjult karakteristika skiller seg fra skjult handling ved at prinsipalen kan observere agentens valg (aksept eller ikke aksept av kontrakt) (Hendrikse, 2003).

Skjult karakteristika kan gi opphav til ugunstig utvalg. Vi har et tilfelle av ugunstig utvalg dersom en aktør ikke kan observere hva slag type en annen aktør er i situasjoner der dette er av betydning (Hansen, 2004). Ugunstig utvalg skiller seg fra moralsk hasard ved at det oppstår i forkant, mens moralsk hasard oppstår i etterkant. I mange tilfeller kan det likevel være vanskelig å skille disse to, dette gjelder blant annet i forsikringsmarkedet. Uobserverbare helseproblemer her kan like ofte sies å utgjøre et problem med ugunstig utvalg (skjult karakteristika) som et problem med moralsk hasard (skjult handling) (Finansdepartementet, 1994). Akerlof beskriver ugunstig utvalg som ”The lemons problem”, og bruktbilmarkedet er det typiske eksemplet. Etersom det er vanskelig for bruktbilkjøperen å vite om bilen er et godt kjøp, vil han ikke ønske å betale mer enn gjennomsnittspris. Dette gjør det relativt mer attraktivt for de eierne som har dårlige biler å selge, enn for de som har bra biler. Som konsekvens vil det bli flere dårlige (lemons) biler enn gode biler i bruktbilmarkedet. Dette vil i sin tur føre til enda lavere pris, og i verste fall vil hele markedet kunne bryte sammen (Akerlof, 1970).

En løsning på ugunstig utvalg kan være å tilby agenten ulike kontrakter simultant, slik at agenten kan velge den kontrakten som best korresponderer med egne karakteristika. En annen løsning kan være å redusere informasjonsasymmetrien (Hendrikse, 2003). Dette kan gjøres ved at agenten sender sterke signaler om egne karakteristika til prinsipalen. For at signalet skal karakteriseres som sterkt, må det være lettere for høyproduktive personer enn for lavproduktive personer å sende det. I arbeidsmarkedet vil et svakt signal for eksempel kunne være pent antrekk på jobbintervju, mens et sterkt signal kan være utdanning. Et annet sterkt signal er garantier, men dette er mer relevant i de tilfeller hvor produktet er en fysisk ting og ikke et menneske (Pindyck & Rubinfeld, 2005).

4.1.2 Ingrediens 2 i prinsipal-agent problemet: Interessekonflikt

En separasjon av eierskap og kontroll er i seg selv ikke uheldig, idet eierne ikke nødvendigvis er de beste til å drive selskapet. Problemene oppstår først og fremst fordi prinsipalen og agenten ofte har ulike mål/interesser, eller det man kaller interessekonflikter (Olsen, 2007).

Det forutsettes blant annet i agentteorien at prinsipalen er risikonøytral, mens agenten er risikoavers (Kaplan & Atkinson, 1998). Videre forutsettes det at agenten er oppurtunistisk (Hendrikse, 2003).

4.1.3 Ingrediens 3 i prinsipal-agent problemet: Mulig overskudd

For at et prinsipal-agent forhold i det hele tatt skal oppstå, må det eksistere et mulig overskudd for agenten. Det betyr at prinsipalen må betale mer for utførelsen av oppgavene enn hva det koster for agenten å utføre dem (Hendrikse, 2003). Agentens kostnader knytter seg til blant annet tid, kunnskap og krefter (Kaplan & Atkinson, 1998).

4.1.4 Konsekvens av prinsipal-agent problemet

De tre forholdene som nå er gjennomgått medfører agentkostnader. Agentkostnader kan deles opp i overvåkingskostnader, forpliktelseskostnader og restkostnader (Jensen & Meckling, 1976). Kostnader og investeringer knyttet til det å ha et styre kan etter dette defineres som overvåkingskostnader (Huse, 2007). Når styrets funksjon består av både selskapsledelse og overvåking/kontroll, kalles det et "one tier" styre. I realiteten overvåker styret da seg selv, og det er hevdet at slik overvåking ikke er den mest effektive formen for overvåking (Bohinc, 2000). Flere land i Europa, blant annet Tyskland og Sveits, har som konsekvens av dette innført "two tier" styret. Ved "two tier" styret har en både et oppsynsstyre og et ledelsesstyre, der oppsynsstyret overvåker ledelsesstyret (Becht, Bolton & Röell, 2002). I Norge har vi i utgangspunktet "one tier" styret, men dersom de ansatte har egne representanter i styret, kan dette sees på som en variant av "two tier" styret (Bøhren & Strøm, 2007).

4.1.5 Prinsipal-agent forholdet mellom ledelsen og styret

I dette prinsipal-agent forholdet er styret prinsipalen, og fokuset vil derfor knytte seg til hvordan styret skal klare å kontrollere ledelsen og selskapet (Huse, 2007). Hvor effektivt styret som prinsipal klarer å kontrollere ledelsen som agent, vil være avgjørende for hvorvidt et selskap med avskilt eierskap og ledelse skal overleve (Fama & Jensen, 1983). I tillegg til styret vil både kapitalmarkedet og arbeidsmarkedet være effektive kontrollører av ledelsen. Dersom arbeidsmarkedet for ledere fungerer godt, vil markedet fange opp de lederne som gjør en dårlig jobb, og dette vil på lengre sikt kunne medføre lavere lønn for disse. Det samme gjelder et effektivt kapitalmarked. I et slikt marked vil aksjeprisen reflektere verdien på

selskapet, og lav aksjekurs vil dermed kunne være en indikator på dårlig ledelse. Dette vil igjen slå ut på fremtidig lønn i arbeidsmarkedet for lederne (Fama, 1980).

Ofte vil det eksistere en interessekonflikt mellom ledelsen og eiernes mål, der ledelsen vil ha mange grunner til å jobbe for egne mål fremfor eiernes. Eksempler på slike grunner kan knytte seg til privat forbruk, prestisje og fritid. Det eksisterer også asymmetrisk informasjon både i form av skjulte handlinger og skjult karakteristika i forholdet mellom styret og ledelsen (Huse, 2007). Moralsk hasard kan for eksempel være at ledelsen gir manipulerede regnskapsopplysninger til styret, for å sette seg selv i bedre lys. Dette er mulig idet styret kun kan observere selskapets overskudd, men ikke i hvilken grad ledelsens handlinger har medvirket til dette overskuddet (Grossman & Hart, 1983). Ledelsen vil som konsekvens av skjulte handlinger velge innsats som maksimerer egen nytte, og ikke selskapets og dermed aksjeeiernes nytte (Holmström, 1979). Ugunstig utvalg er typisk i de tilfeller hvor styret skal ansette ny leder, og spesielt problematisk er dette når rekrutteringen skjer eksternt (Huse, 2007).

Problemene asymmetrisk informasjon medfører i forholdet mellom ledelsen og styret stiller krav til måling av atferd og resultater. I forbindelse med skjult karakteristika kan det være vanskelig for styret å vite hvilke egenskaper de ulike søkerne sitter inne med, og som konsekvens av dette vil de tilby en flat gjennomsnittslønn. En slik flat gjennomsnittslønn vil da gjøre stillingen relativt mer attraktiv for dårlige kandidater, jf. "Lemons problem". Et slikt problem knyttet til ugunstig utfall kan løses ved å tilby en lav grunnlønn kombinert med høy resultatorientert lønn (Macho-Stadler & Pérez-Castrillo, 2001). Topplederkompensasjoner og fallskjermer har vært viktige virkemidler ved skjulte handlinger i forholdet mellom styret og ledelsen, og disse må tilpasses mulighetene og kostnadene knyttet til måling (Huse, 2007). Slike insentiver er med på å samkjøre ledelsen og eiernes interesser. Agentteorien forutsetter som nevnt at agenten er risikoavers, mens prinsipalen er risikonøytral. En fallskjermsordning vil øke agentens (toppledelsens) insentiver til å ta risikofylte avgjørelse, ettersom de da er sikret god lønn uansett resultat. På denne måten blir den risikoaverse agentens (toppledelsens) og den risikonøytrale prinsipalens (styrets) interesser mer sammenkjørte. Dersom styret utfører alle de lovpålagte oppgavene vil dette redusere problemene knyttet til asymmetrisk informasjon. Styret er for eksempel etter Aksjeloven § 6-12 3.ledd pålagt å gjøre seg kjent med konkurransesituasjonen og markedsforholdene til selskapet. En slik informasjon vil kunne redusere ledelsens muligheter til moralsk hasard. Styret vil da blant annet gjennom

benchmarking kunne se i hvilken grad selskapets resultatposter skiller seg fra konkurrentenes. Unormalt høye driftsinntekter vil for eksempel kunne være et tegn på regnskapsmanipulasjon og moralsk hasard.

4.1.6 Prinsipal-agent forholdet mellom eierne og styret

I dette forholdet er styret agenten, og fokuset vil her være på hvordan eierne skal styre, kontrollere, motivere, ansette og avsette styremedlemmene (Huse, 2007). Arbeidsmarkedet for styremedlemmene vil, på lik linje med arbeidsmarkedet for ledelsen, virke disiplinerende for styrets atferd. Et effektivt arbeidsmarked vil fange opp de styremedlemmene som gjør en dårlig jobb, og på lengre sikt vil dette kunne gi redusert lønn for disse (Fama, 1980). Styrets selvstendighet i forhold til den daglige ledelsen er avgjørende for styrets motivasjon til å ivareta eierens interesse. Hvis forbindelsen mellom styret og ledelsen blir for tett kan konsekvensen bli at styret motiveres mer av ledelsen enn av eierne. Dette vil være uheldig, og kan gi utslag i svekket kritisk sans hos styret (Huse, 2007).

Det vil kunne være interessekonflikter også mellom eierne og styret, blant annet vil styret kunne ha egne mål som går på tvers av eierens mål om profittmaksimering. Slike mål kan være prestisje og anseelse. Det vil også kunne være asymmetrisk informasjon i forholdet mellom styret og eierne, både i form av skjult handling og skjult karakteristika. Ugunstig utvalg kan, på lik linje som ansettelse av daglig ledelse, oppstå ved valg av styremedlemmer. En kan få ugunstig utvalg gjennom de såkalte styregrossistene dersom disse velges kun på bakgrunn av at de er valgt av andre uten å vite hvorvidt de gjøre en god jobb.

Eierne har ulike virkemidler for å påse at styret gjør oppgaven sin, og et av de viktigste er muligheten til saksøking dersom styret ikke utøver de oppgaver som ble gjennomgått under ”Styret og styrets oppgaver i aksjeselskapet”. De kan også gi styret insentiver i form av eierposter eller anseelse.

4.1.7 Effektiviteten av styrets funksjon som mellomledd

Det faktum at avskilling av eierskap og ledelse har bestått som form, på tross av de problemene dette medfører, bør tas til inntekt for at styrets funksjon som kontrollerende mellomledd fungerer (Gabrielsson, 2003). Spesielt i store selskaper vil styrets kontroll og overvåkingsfunksjon være viktig. Hvor effektivt styret utøver sin funksjon som mellomledd

mellom ledelsen og aksjeeierne, vil avhenge av følgende fire forhold (Huse, 2007):

- Sammensetning
- Insentiver og motivasjon
- Struktur
- Prosesser

Sammensetning: Hvordan styret er satt sammen med tanke på kjønn, alder, utdanning og erfaring får betydning for effektiviteten av styrets kontroll og overvåkingsfunksjon. Av og til ser en at styret settes sammen med helt andre mål som utgangspunkt, for eksempel oppfylle lovens krav eller legitimere bedriften utad. Et styre som er sammensatt kun med tanke på å oppfylle lovens krav kalles ”tante” styre, og dette finner man ofte i små selskaper. Dersom styrets hovedfunksjon er å øke legitimiteten til selskapet i omgivelsene, vil ofte kjente og velrenommerte personer ansettes i vervet (Huse, 2007). I Norge er det anslått at 8 av 10 styreverv kan bli bedre, og en av årsakene til dette er at styremedlemmene tar vervet sitt for lite alvorlig (Thorsby, 2002). Det har blitt hevdet at store styreverv med stor spredning i alder, utdanning og kjønn er det optimale. Ulempen slikt mangfold kan gi er ineffektive beslutningsprosesser med suboptimale løsninger, og denne tanken har vært dominerende i Norge hvor likhetsfølelsen alltid har vært stor (Bøhren & Strøm, 2007).

Insentiver og motivasjon: Begge disse faktorene er svært viktige for effektiviteten av styrets kontrollfunksjon. Insentivene til å påta seg et styreverv kan være status, honorar og bekjentskap, men de kan også være knyttet til det juridiske ansvaret og lysten til å vise dyktighet som leder (Ernst & Young, 2005).

Struktur: Effektiviteten av styrets kontrollfunksjon vil også avhenge av strukturer, slike strukturer kan være (Huse, 2007).

- Antall, hyppighet og lengde på styremøtene.
- Antall utvalg, for eksempel arbeidsutvalg og kontrollutvalg.
- Protokollskrivning, møteforberedelser og utsendelse av sakspapirer.

Prosesser: Prosesser knytter seg til de ulike relasjonene som eksisterer internt mellom styremedlemmene, samt relasjonene mellom ledelsen og styret. Relasjonene kan bære preg av

støtte og harmoni, eller av manipulering og konflikter. Hvordan relasjonen mellom ledelsen og styret er, vil være avgjørende for klassifiseringen av styret som tante, barbar eller klan. I typiske ”tante” styret, hvor styret i realiteten ikke har noen annen funksjon enn å oppfylle formelle krav, vil relasjonen mellom styret og ledelsen kunne være nærmest ikke-eksisterende. I det typiske barbar styret er styret uavhengig av ledelsen, og det vil ofte blande seg inn i ledelsens oppgaver på en barbarisk måte. I klanstyret er relasjonen mellom styret og ledelse preget av tillit, og begge partene ønsker å hjelpe hverandre, som konsekvens kan selskapets interesser komme i bakgrunnen (Huse, 2007). For at styret skal kunne utføre sin kontrollfunksjon effektivt, er det viktig med både nærhet og distanse, tillit og uavhengighet i relasjonen mellom styret og ledelsen (Strøm, 2007).

4.1.8 Kritikk av agentteorien

Selv om agentteorien er den mest utbredte teorien til å forklare styrets funksjon, har den vært utsatt for kritikk fra flere hold. Donaldson kritiserer teoriens forutsetning om opportunisme gjennom Stewardshipteorien. Han mener ledere motiveres av mer enn egen vinning, blant annet av en indre tilfredsstillelse av å gjøre en god jobb. I Stewardshipteorien blir det hevdet at ledere bør sees på som aktører som ønsker det beste for selskapet, og ikke som opportunistiske aktører som kun jobber ut fra egne vinninger slik agentteoriens utgangspunkt er (Donaldson, 1990). Ut fra Stewardshipteorien kan man dermed argumentere for at daglig leder og styreleder bør være samme person (Huse, 2007).

Agentteorien forutsetter at det kun er én prinsipal, og i forbindelse med styret vil denne prinsipalen være eierne. Eiernes mål vil være profittmaksimering. Ut fra common agency teori og stakeholder teori vil man hevde at styret ikke bare har en, men mange prinsipaler å forholde seg til (Huse, 2007). Styret er ut fra dette ståstedet et redskap for flere interessenter enn kun eierne (Gustavsen, 1972). Slike interessenter kan for eksempel være selskapets ansatte, kunder og leverandører. De mange prinsipalene (interessentene) vil ha ulike målsetninger, og som konsekvens får agenten svært mange heterogene oppgaver å utføre (Tirole, 2001). I slike tilfeller vil de ulike prinsipalene kunne utkonkurrere hverandre ved å tilby insentivsystemer kun med egne mål i tankene. I verste fall vil de utforme insentivsystemer som oppfordrer til å underprestere på de andre områdene (Dixit, 1996).

4.2 Revisors funksjon i aksjeselskapet

Revisors funksjon var i starten å dekke det voksende behovet for en selvstendig og kontrollerende instans som kunne forebygge og avdekke underslag foretatt av ledelsen og ansatte. Attestasjon av riktigheten til regnskapet var av sekundær art. Revisor ble i starten sett på som ”eiernes mann”, og revisors funksjon var i stor grad sammenfallende med styrets funksjon (Gulden, 2006). Etter hvert ble eksterne grupper som banker og leverandører i større grad trukket inn i selskapets virksomhet, og deres behov skilte seg fra eiernes. Eiernes behov for underslagskontroll var mindre viktig for de eksterne interessene, ettersom deres behov i større grad knyttet seg til en bekreftelse på riktigheten til regnskapet. Siden eierne og ledelsen ofte har felles interesser som går på tvers av de øvrige gruppene, var revisors rolle som ”eiernes mann” ikke egnet til å gi bekreftelser som de øvrige gruppene kunne ha tillit til. Revisors funksjon endret seg som følge av dette økende behovet for en uavhengig bekreftelse av regnskapet (Hjelmeng, 2007). Revisor er derfor i dag, i motsetning til hva styret ofte er, uavhengig av ledelsen (Watts & Zimmerman, 1983). Revisor er lovpålagt slik uavhengighet i Revisorloven § 4-1. Uavhengigheten sikrer at revisor ikke kommer i den situasjonen som styret ofte kan komme i, nemlig at de sitter og kontrollerer sitt eget arbeid. I tillegg sikrer uavhengigheten tilliten til regnskapet, idet revisor ikke har egeninteresser i selskapet slik styret ofte kan ha.

Den funksjonen lovgivingen har tillagt revisor i dag er først og fremst å kontrollere ledelsen og styret (PWC, 2007). Det fremgår av revisorloven § 5-1 at revisor skal skape trygghet om at den økonomiske stillingen som fremgår av årsregnskapet er korrekt. Det er å dekke dette bekreftelsesbehovet til regnskapets brukere som er revisors kjernefunksjon. Dette kalles finansiell revisjon (Hjelmeng, 2007). Sagt på en annen måte er revisors funksjon å redusere risikoen knyttet til informasjon, for på den måten å redusere risikopremien på kapital. Årsaken til den sterke effekten revisors bekreftelse har på risikopremien skyldes de sterke insentivene revisor har til å gjøre en god jobb. Revisors bekreftelse er nemlig garantert av hans egen personlige formue, i tillegg til at uavhengighetskravet er lovpålagt (PWC, 2007). Det offentlige interesse i regnskap og revisjon har blitt mer og mer markert de siste årene, noe som har gitt utslag i at stadig flere særattestasjoner må fylles ut av revisor (Cordt-Hansen & Siebke, 2006).

Selv om revisors kjernefunksjon er å dekke et bekreftelsesbehov hos de ulike regnskapsbrukerne, er revisors rolle likevel sekundær. Dette ble også vist under ”Revisors erstatningsansvar i aksjeselskapet”. Revisors funksjon som uavhengig kontrollør innebærer således kun en innsatsforpliktelse (Hjelmeng, 2007).

4.3 Oppsummering av styrets og revisors funksjon i aksjeselskapet

Styrets og revisors funksjon i aksjeselskapet er i utgangspunktet lik idet de begge innebærer en kontroll av ledelsens handlinger. Kontrollbehovet har oppstått som følge av spredt eierskap og de insentivproblemene slikt eierskap bringer med seg i relasjonen mellom prinsipalen og agenten. Funksjonene skiller seg derimot fra hverandre ved at det er ulike regnskapsbrukeres kontrollbehov de er satt til å dekke. Styret er ut fra et agentteoretisk utgangspunkt satt til å kontrollere ledelsen på vegne av eierne, og det derfor eiernes interesse og kontrollbehov styret skal ivareta. Eiernes kontrollbehov knytter seg i stor grad til underslagskontroll. Revisors funksjon er å ivareta selskapets øvrige regnskapsbrukere, for eksempel selskapets kreditorer, leverandører og kunder. Disse interessentenes kontrollbehov knytter seg først og fremst til en bekreftelse på hvorvidt regnskapet er riktig. En slik bekreftelse krever stor tillit, og denne tilliten vil kun en uavhengig kontrollør kunne oppfylle. Revisor er derfor lovpålagt uavhengighet, noe som ikke er tilfelle for styret. Revisors funksjon som uavhengig kontrollør av regnskapet innebærer både kontroll av ledelsen og av styret.

CASEDEL

5 SPONSOR SERVICE

I denne delen vil jeg forsøke å praktisere teorien jeg presenterte i første del av oppgaven på en case – Sponsor Service. Jeg vil først gi en presentasjon av Sponsor Service sin 20 år lange historie, før jeg deretter presenterer den regnskapsmessige kritikken som førte til Sponsor Service sin konkurs. Tingretten fant revisor i Sponsor Service erstatningsansvarlig for halvparten av Nordeas tap, og Ernst & Young måtte dermed ut med 122 millioner i erstatning. Jeg ser ingen grunn til å overprøve denne avgjørelsen i min oppgave, og en vurdering av revisors erstatningsansvar vil derfor ikke bli foretatt. Styret i Sponsor Service ble derimot aldri saksøkt, og hovedfokuset mitt vil derfor være på hvorvidt det forelå et ansvarsgrunnlag også for styret ovenfor Nordea. Jeg vil bare kort foreta en vurdering av den adekvate årsakssammenheng, samt det forretningsmessige tapet for Nordea.

5.1 En kort presentasjon av Sponsor Service

Sponsor Service ble etablert i 1982 av skitrener Terje Bogen. Forretningsideen representerte en tanke som var helt ny i idrettsverden, og bygget på Bogens tro på at idrettsstjernene kunne være tjent med å skaffe seg sine egne sponsorer. Sponsor Service fungerte som et mellomledd som formidlet store kontrakter fra næringslivet til idrettsutøverne mot provisjon. Bogens ambisjoner var å bli størst i Norden, og drømmen om 1 milliard i omsetning og nordisk herredømme ble Sponsor Service sin bane.

Fem år etter oppstart sikret Sponsor Service seg alle sponsorrettighetene til VM i Oberstdorf, og i 1989 skjedde det samme i Lahti. Sponsor Service fortsatte å vokse, blant annet ved hjelp av oppkjøp, og etter kun 10 år hadde de oppnådd tilnærmet monopoltilværelse i Norge. På 90 tallet vokste selskapet ytterligere, og Sponsor Service ble etter hvert morselskapet i et stort konsern hvor virksomheten var delt opp i tre ulike områder; Sponsing, hospitality/event og media & IT. Terje Bogen var på 90-tallet en mye omtalt person i media, og han hadde et stort miljø bestående av næringslivskjendiser rundt seg. Dessverre for Bogen fortsatte denne media interessen også inn i det nye årtusenet, men da av helt andre grunner.

Nedgangen i selskapet startet med billett rot og påstander om svartebørshandel under VM i fotball i Nederland i 2000. I 2002 kom det flere tegn på at alt ikke var som det skulle være i Sponsor Service. Anslaget for årsregnskapet for 2001 viste et påfallende avvik i forhold til selskapets prognoser i januar 2001. NRK sa opp avtalen om salg av sponsorplakater grunnet mislighold, og store aksjonærer solgte seg ned på grunn av usikkerhet om selskapets økonomi. Dagens Næringsliv avslørte etter hvert at Sponsor Service hadde blåst opp omsetningen ved å ta hele sponsorbeløpet inn i egne regnskaper, samtidig som de lot være å ta med kostnadene. Terje Bogen valgte å trekke seg som konsern direktør og daglig leder 13. februar 2003. Det nye styret gjennomgikk alle kontrakter og avtaler med et kritisk syn, og kom frem til at Sponsor Service hadde bokført kontrakter på til sammen 125 millioner som ikke engang eksisterte. Konkursbegjæring ved oppbud var et faktum 27. februar 2003, og det viste seg at selskapet da hadde en samlet gjeld på 568 millioner kroner.

5.2 Hovedtrekkene i den regnskapsmessige kritikken av Sponsor Service

5.2.1 Inntekstpostene.

Etter hvert som søkelyset ble rettet mot Sponsor Services regnskaper ved årtusenskiiftet var det flere uregelmessigheter som dukket opp, men av størst betydning var praksisen rundt inntektsføringen.

Sponsor Service utarbeidet i 1999 en ny praksis knyttet til inntektsføring hvor 60 % av kontraktssummen ble inntektsført allerede ved muntlig inngåelse av bindende avtale. Det gikk forholdsvis kort tid fra muntlig avtale ble inngått til skriftlig avtale forelå, og tilnærmet alle muntlige avtaler ble skriftliggjort. Regnskapet for 1999 var dermed ikke egnet til å villedede om resultat og stilling selv om regnskapet var brakt til Regnskapslovens og God regnskapsskikks yttergrense. Utover 2000-tallet gjorde markedssvikt kombinert med mer sammensatte kontraktsforhandlinger at det tok lenger tid fra muntlig avtale var inngått til den ble skriftliggjort. I tillegg ble avtalene oftere kansellert før de forelå i signert stand. I denne situasjonen valgte selskapet å øke andelen av inntektene som ble inntektsført ved muntlig kontraktsinngåelse til 75 %. Hvorvidt føringen av 75 % av kontraktssummen allerede ved kontraktsinngåelse bryter med opptjeningsprinsippet i Regnskapsloven § 4-1¹³ kan diskuteres.

¹³ § 4-1. *Grunnleggende regnskapsprinsipper*

Kontraktvarigheten var ofte ca 5 år, og på bakgrunn av dette virker det urimelig at hele 75 % av honoraret var opptjent allerede ved kontraktinngåelsen. På den annen side kan det argumenteres for at mesteparten av arbeidet med en sponsorkontrakt skjer forut for kontraktsinngåelse, og at en større andel derfor kan anees som opptjent allerede ved kontraktsinngåelse.

I tillegg til den tvilsomme inntektsføringen over, førte Sponsor Service kontraktsinntektene etter bruttometoden. Bruttometoden påvirket riktignok ikke resultatet eller netto kontantstrøm, men inntektene, kostnadene og dermed aktiviteten ble blåst opp. Dette kan illustreres med følgende eksempel: Vi antar at Sponsor Service har 20 % i honorar, kontrakt summen er 100 000 og kontraktvarigheten er 5 år. Sponsor Service førte 75 % av inntektene og kostnadene allerede ved kontraktinngåelse, mens resten ble fordelt over levetiden på kontrakten, i dette tilfelle 5 år. Forskjellene og likhetene mellom bruttometoden og nettometoden kan illustreres ved hjelp av følgende to oppsett:

Årsregnskapet skal utarbeides i samsvar med følgende grunnleggende regnskapsprinsipper:

1. Transaksjoner skal regnskapsføres til verdien av vederlaget på transaksjonstidspunktet (transaksjonsprinsippet).
2. Inntekt skal resultatføres når den er opptjent (opptjeningsprinsippet).
3. Utgifter skal kostnadsføres i samme periode som tilhørende inntekt (sammenstillingsprinsippet).
4. Urealisert tap skal resultatføres (forsiktighetsprinsippet).
5. Ved sikring skal gevinst og tap resultatføres i samme periode.

Små foretak kan fravike de grunnleggende prinsippene om opptjening og sammenstilling, jf. første ledd nr. 2 og 3, når dette kan anses som god regnskapsskikk for små foretak. Små foretak kan fravike det grunnleggende prinsippet om sikring, jf. første ledd nr. 5.

Regnskapspliktig som nevnt i § 1-2 nr. 9, 10 eller 11 og som ikke har økonomisk vinning som formål, kan fravike de grunnleggende prinsippene om transaksjon, opptjening og sammenstilling, jf. første ledd nr. 1, 2 og 3, når dette kan anses som god regnskapsskikk for slike regnskapspliktige.

Endret ved lov 10 juni 2005 nr. 46 (i kraft 1 juli 2005 iflg. res. 10 juni 2005 nr. 531).

TABELL 1: BRUTTOMETODEN.

	år 0	år 1	år 2	år 3	år 4	år 5	Totalt
Driftinntekter	75 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	100 000
Driftskostnader	60 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	80 000
Resultat	15 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	20 000
Kontantstrøm							
Innbetalt		20 000	20 000	20 000	20 000	20 000	100 000
Utbetalt		16 000	16 000	16 000	16 000	16 000	80 000
Netto KS		4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	20 000

TABELL 2: NETTOMETODEN.

	år 0	år 1	år 2	år 3	år 4	år 5	Totalt
Honorarinntekt	15 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	20 000
Resultat	15 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	20 000
Kontantstrøm							
Innbetalt		20 000	20 000	20 000	20 000	20 000	100 000
Utbetalt		16 000	16 000	16 000	16 000	16 000	80 000
Netto KS		4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	20 000

En ser at resultatet og kontantstrømmen er uavhengig av metode. Inntekten er derimot høyere ved bruttometoden, og dette er en post som er svært viktig ved prisingen av selskapet. Ved nettometoden fører man inntekten netto, dvs. man multipliserer honorarsatsen med kontraktssummen, i dette tilfelle multipliserer man 20 % med 100 000. Ved bruttometoden derimot føres hele kontraktssummen opp som inntekt i resultatet, mens den delen av kontraktssummen som skal overføres videre til forbundene blir kostnadsført. Med en honorarsats på 20 % videreføres 80 % av kontraktssummen til forbundene, og dette blir dermed fremstilt som en kostnad i Sponsor Service sitt resultat. På denne måten blir omsetningen i Sponsor Service høyere enn hva som faktisk er tilfelle, og dette var også målet ved å benytte bruttometoden. Bogen uttalte tidlig en drøm om en omsetning på 1 milliard norske kroner, og dette må derfor kunne anees å være den bakenforliggende årsaken til valget av bruttometoden. En slik kunstig høy omsetning villeder regnskapets brukere ettersom omsetning inngår i en rekke nøkkeltall. Med et slikt motiv kan man kalle valget av bruttometoden for regnskapsmanipulasjon. Johnsen sier følgende i en kommentar om bruttoføring i Sponsor Service til Dagens Næringsliv (Nygaard, 2002, s.12):

”Omsetningen i Sponsor Service synes å være blåst kraftig opp, og langt utover det som representerer selskapets reelle omsetning. Dette er i strid med etablert regnskapspraksis, og bidrar til å gi et feilaktig inntrykk av selskapet”

Norsk regnskapsstiftelse slår i prinsippnotatet, datert oktober 1996, fast at inntekter som er mottatt på tredjemanns vegne ikke skal resultatføres fordi den formidlende inntekten ikke er opptjent av selskapet. Føringen etter bruttometoden bryter således med opptjeningsprinsippet i Regnskapsloven § 4-1 ettersom 80 % av inntekten ikke tilhørte selskapet og derfor ikke kan ansees som opptjent. I tillegg bryter føringen med Regnskapsloven § 4-6¹⁴ idet det ikke ble fremlagt riktige noteopplysninger om bruttoføringen slik God regnskapsskikk krever.

De fleste feilene gikk igjen i regnskapene for både 1999, 2000 og 2001. I enkelte tilfeller ble også helt fiktive kontrakter inntektsført, noe som er svært alvorlig. Overskuddet på 20,1 millioner i år 2000 ble av bostyret anslått til i virkeligheten å være et underskudd på mellom 37,2 og 49,1 millioner, avhengig av hvor strengt man vurderte de ulike regnskapspostene. For 2001 var utslaget enda større.

5.2.2 Kostnadspostene

Sponsor Service balanseførte en rekke utgifter som det vanskelig kunne knyttes forventede fremtidige inntekter til. I forbindelse med kulturarrangementet ”Oslo 1000 år” ble for eksempel en utgift på 10 millioner balanseført uten å foreta vurderinger av fremtidige inntekter. Også sosiale utgifter ble balanseført. Sponsor Service fordelte på denne måten kostnadene over flere år slik at resultatet og balansesummen ble kunstig høye de første årene. Slik føring bryter med sammenstillingsprinsippet, jf. Regnskapsloven § 4-1.

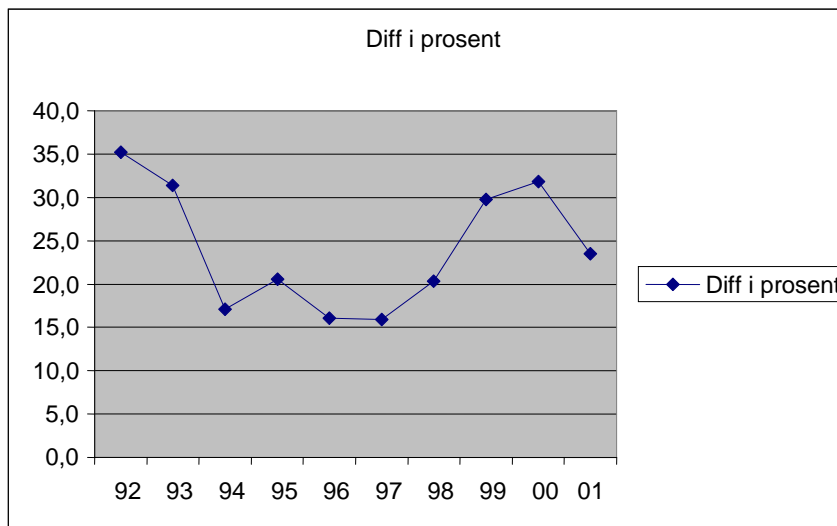
I enkelte tilfeller der det faktisk eksisterte fremtidige inntekter ble kun deler av de tilhørende kostnadene sammenstilt med inntektene. Sponsor Service førte som tidligere nevnt 75 % av kontraktssummen ved kontraktsinngåelse, og i utgangspunktet skulle da også 75 % av kostnadene føres. (Jeg ser nå bort ifra at bruttometoden er feil i utgangspunktet) Problemet

¹⁴ § 4-6. God regnskapsskikk

Utarbeidelse av årsregnskap skal foretas i samsvar med god regnskapsskikk.

med slik kostnadsføring er at kostnadene endres som følge av blant annet uforutsette begivenheter eller prisstigninger. Det er derfor umulig å si ved kontraktsinngåelsen hva de totale fremtidige kostnadene blir (Nygaard, 2003).

FIGUR 4: DIFFERANSEN MELLOM INNTEKTER OG KOSTNADER (Nygaard, 2003).

Kurven over viser differansen mellom sponsorinntekter og sponsortilskudd (kostnad) i % av sponsorinntektene i Sponsor Service i perioden 1992-2001. Inntektsposten i Sponsor Service bestod av en fast prosentsats i honorar, samt et beløp som skulle videreføres. Kostnadene bestod stort sett kun av et beløp som skulle videreføres. Med dette utgangspunktet burde kostnadene og inntektene fulgt hverandre tett med en tilnærmet konstant differanse. Som en ser av figuren over er dette overhodet ikke tilfelle. Differansen øker kraftig i årene etter at Sponsor Service aksjen ble lansert i markedet for unoterte aksjer, og dette er i seg selv mer alvorlig enn bruttoføring. Honorarsatsen lå på ca 25 % i Sponsor Service. Dersom en antar at fortjenestemarginen lå et sted mellom 15 og 20 %, betyr økningen til kurven de siste årene at ikke alle kostnadene er tatt med i regnskapet. Dersom alle kostnadene hadde vært medtatt, ville fortjenestemarginen vært lavere, og kurven ligget under honorarsatsen på 25 % (Nygaard, 2003).

5.2.3 Balanseposter

Sponsoravtalene ble klassifisert som kundefordringer i balansen selv i de tilfeller hvor det ikke var sannsynlighetsovervekt for betaling. Et eksempel på dette var føringen av en fordring på 4 millioner på det østerrikske skiforbundet i 1999 i forbindelse med VM i Ramsau. Disse

pengene var i realiteten tapte penger, og slik manglende tapsavsetning bryter med forsiktighetsprinsippet i Regnskapsloven § 4-1. En intensjonsavtale på ca 10 millioner kroner med Hamburg arena ble ført i balansen for 2000 selv om det ikke fantes noen dokumentasjon på en endelig avtale. I tillegg utelukket Sponsor Service en hel rekke forpliktelser fra balansen, blant annet en forpliktelse på 100 millioner som var dokumentert ovenfor det Europeiske håndballforbundet. Slik overvurdering av eiendelens balanseverdier, balanseføring av fiktive fordringer, utelatelse av gjeld og forpliktelser og mangelfulle nedskrivninger av eiendeler ved verdifall er alle brudd på Regnskapsloven § 5-3¹⁵.

Forholdene nevnt over førte til at balansen i Sponsor Service var svært overvurdert. I 2000 var egenkapitalen trolig overvurdert med ca 150 millioner kroner. Dette ble forsøkt rettet opp i 2002 og 2003. Til sammen ble det da foretatt nedskrivninger på flere hundre millioner kroner, noe som er typisk for selskaper som har drevet med regnskapsmanipulasjoner over flere år.

5.2.4 Andre feil

I tillegg til disse feilene var det flere eksempler på feil klassifisering i regnskapene, blant annet hadde Sponsor Service ført kjøp og salg av senderrettigheter under ”sponsorinntekter” selv om de burde vært ført under ”media og IT”- inntekt. Den generelle terminologien i regnskapet ble også mindre tydelig utover 90-tallet, for eksempel ble regnskapsposten ”sponsorinntekter” byttet ut med ”salgsinntekter”. Dette reduserte informasjonsnivået på regnskapet, og førte til at regnskapsmanipulasjonen ble enklere å skjule.

¹⁵ § 5-3. *Anleggsmidler*

Anleggsmidler skal vurderes til anskaffelseskost.

Anleggsmidler som har begrenset økonomisk levetid, skal avskrives etter en fornuftig avskrivningsplan.

Anleggsmidler skal nedskrives til virkelig verdi ved verdifall som forventes ikke å være forbigående. Nedskrivningen skal reverseres i den utstrekning grunnlaget for nedskrivningen ikke lenger er til stede.

5.3 Styrets oppgaver og ansvar i Sponsor Service

I Sponsor Service sin tjuenårige historie var følgende personer styreledere i selskapet:

- Thorbjørn Øybø:	1982 – 19.4.2001
- Leif Frode Onarheim	19.4.2001 – 24.10.2001
- Anders Renolen	24.10.2001 – 29.4.2002
- Lars A. Christensen	29.4.2002 – 27.2.2003 (konkursåpning)

Da konkursen var et faktum bestod styret i Sponsor Service av Lars A. Christensen (Styreformann), Anders Renolen, Erik G. Braathen, Stig Eide Sivertsen, Thorbjørn Øybø, Einar Nagell-Erichsen og Trond Berger.

Hovedvekten i dette delkapittelet vil som nevnt bli lagt på drøftingen av hvorvidt det forelå et ansvarsgrunnlag for styret i Sponsor Service. Kravet om adekvat årsakssammenheng og erstatningsmessig tap vil kun kort bli nevnt til slutt i fremstillingen. Gjennomgangen vil ikke være uttømmende.

5.3.1 Vilkår 1: Det må foreligge et ansvarsgrunnlag

Dersom styret har brutt med en lovpålagt oppgave, objektivt pliktsbrudd, vil styret vanskelig kunne pårope seg subjektive unnskyldningsgrunner som faktisk eller rettslig villfarsel. Dette skyldes at culpanormen som hovedregel er objektiv (Hagstrøm, 1983). Rettslig villfarsel vil aldri være ansvarsbefriende for et styre (Bøhn, 1983). Faktisk villfarsel vil kun i spesielle tilfeller være ansvarsbefriende. Styrets ansvarsområder har flytende overganger, og det er derfor ved påvisning av objektivt pliktsbrudd de fleste bevisproblemer ved erstatningsansvar oppstår. Det foreligger lite rettspraksis og juridisk litteratur fra området, og jeg vil derfor først og fremst ta utgangspunkt i lovteksten og reelle hensyn når jeg nå skal vurdere hvorvidt det forelå et ansvarsgrunnlag for styret i Sponsor Service.

Aksjeloven § 6-12 1. ledd legger forvaltningsoppgaven på styret, og styret er således selskapets ledelse. Når Regnskapsloven § 3-1 legger ansvaret for utarbeiding av årsregnskap og årsberetning på selskapet, betyr dette derfor i siste instans styret. Styreleder Lars A. Christensen reflekterte over egen innsats, og han uttalte i den forbindelse følgende til Dagens Næringsliv (Nygaard, 2003, s. 44):

”Jeg stilte meg spørsmål om vi reagerte for sent. Men på den annen side kunne jeg ikke kveste en mann og hans livsverk på bakgrunn av løse påstander. Vi måtte bli overbevist av kyndige regnskapsfolk og revisor.”

Denne uttalelsen vitner om en alvorlig ansvarsfraskrivelse fra styrets side ettersom det er styret som har ansvaret for årsregnskapene og ledelsen av selskapet, jf. Aksjeloven § 6-12 1.ledd. Dersom denne ansvarsfraskrivelsen har sitt utspring i rettslig villfarsel, vil styret likevel være erstatningsansvarlige ettersom slik villfarsel ikke er ansvarsbefriende for styret (Bøhn, 1983). Det kan virke som om Christensen har trodd at styrets funksjon er å sitte på gjerdet helt til revisor eller ledelsen roper varsku, men ut fra lovtekst og styrets virkelige funksjon kreves det en aktiv innsats fra styret for å oppfylle lovens krav. Styret har i tillegg ansvaret for at selskapet er forsvarlig organisert etter Aksjeloven § 6-12 1.ledd andre punktum. Denne oppgaven overlapper i stor grad med tilsynsoppgaven i Aksjeloven § 6-13 1.ledd, og det kan derfor være hensiktsmessig å se på disse to samtidig. Det var styret i Sponsor Service sin oppgave å sørge for, gjennom tilsyn med ledelsen, at selskapet opprettet og vedlikeholdt interne kontroller for å gi rimelig sikkerhet for at regnskapsrapporteringen var pålitelig, at forretningsdriften var mål- og kostnadseffektiv og at gjeldende lover og forskrifter ble overholdt. Når det har foregått regnskapsmanipulering i så stor skala, og over såpass lang tid som i Sponsor Service tilfelle, må man stille spørsmål ved styrets innsats knyttet til forsvarlig organisering og tilsyn med ledelsen.

Det må ut fra den korte diskusjonen ovenfor kunne konkluderes med at styret i Sponsor Service begikk objektivt pliktsbrudd etter Aksjeloven § 6-12 1.ledd første punktum. Ledelsen av selskapet og det endelige ansvaret for årsregnskapet tilhørte styret, og det er ingen tvil om at årsregnskapene i Sponsor Service ikke har vært ført i tråd med Regnskapslovens krav. Det må også kunne konkluderes med at styret begikk objektivt pliktsbrudd etter Aksjeloven § 6-12 1.ledd andre punktum og Aksjeloven § 6-13 1.ledd. I et selskap hvor regnskapsmanipulering har foregått over så lang tid og i så stor skala som i Sponsor Service tilfelle, kan styrets oppgaver knyttet til forsvarlig organisering og tilsyn med ledelsen neppe sies å være oppfylt. Faktisk eller rettslig villfarsel er, slik jeg ser det, ikke relevante unnskyldningsgrunner i disse tilfellene, og det forelå derfor et ansvarsgrunnlag for styret i Sponsor Service etter Aksjeloven §§ 6-12 1.ledd 6-13 1.ledd.

Det fremkommer av Aksjeloven § 6-12 3. ledd at det er styrets oppgave å holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling. Styret i Sponsor Service ble kritisert for at det hadde oversett uriktige opplysninger i regnskapene. Selvik sa i en kommentar til Dagens Næringsliv at ting tydet på at styret hadde sovet i timen ettersom den nye direktøren og styrelederen så fort etter tiltredelsen i stillingene kunne konkludere med at selskapet var konkurs (Eckblad & Selsjord, 2003). Styret på sin side hevdet at det skulle blitt gitt flere opplysninger om den faktiske økonomiske stillingen fra de som innehadde denne informasjonen. Det er derimot det enkelte styremedlemmets ansvar å innhente den informasjonen som er nødvendig, og manglende kunnskap om selskapets faktiske situasjon er ikke ansvarsbefriende, jf. Aksjeloven § 6-12 4.ledd. I tillegg var det styret i Sponsor Service sin oppgave å sørge for at virksomheten, regnskapet og formuesforvaltningen var gjenstand for betryggende kontroll etter Aksjeloven § 6-12 3.ledd. Det betyr at det var styret i Sponsor Service som hadde ansvaret for utformingen av de interne kontrollrutinene som den eksterne revisoren bygget sitt arbeid på. Styrets uttalelser inneholder en klar indikasjon på manglende forståelse av denne årsak - virknings effekten. Da tidligere styreleder Onarheim ble spurt i oktober om hvilke lærdommer han kunne trekke av Sponsor Service saken, svarte han følgende (Nygaard, 2003, s. 44):

”At styret nesten ikke kan være forsiktig og undrende nok. Men hvis selv ikke revisor klarer å overblikke tingene, er vi i trøbbel.”

Styret lot være å utføre den lovpålagte oppgaven knyttet til utforming av interne kontrolltiltak, og dette må kunne ansees som en mulig årsak til regnskapsmanipulasjonen. Feilene i revisors beretning kan derimot kun ansees som en mulig virkning av styrets objektive pliktsbrudd. Styret kan således ikke forvente riktige konklusjoner fra revisor så lenge det selv ikke har utført sin lovpålagt oppgave etter dette leddet.

Det må også etter Aksjeloven § 6-12 3.ledd kunne konkluderes med at styret i Sponsor Service utviste objektivt pliktsbrudd ettersom styret ikke kan ansees å ha vært tilstrekkelig orientert om den økonomiske stillingen i Sponsor Service. Faktisk villfarsel som relevant unnskyldningsgrunn må vurderes ettersom det var feil i informasjonen som styret fikk, men som nevnt tidligere er faktisk villfarsel ved objektivt pliktsbrudd kun unntaksvis ansvarsbefriende. Styrets funksjon som mellomledd mellom prinsipal og agent innebærer at styret må lese informasjonen de får med et kritisk blick ettersom det vil være i agentens

hensikt å skjule informasjon. Med dette utgangspunktet kan det vanskelig hevdes at faktisk villfarsel på bakgrunn av feil i informasjonen fra ledelsen er relevant unnskyldningsgrunn.

Virksomheten, regnskapene og formuesforvaltningen kan i et selskap som Sponsor Service, hvor regnskapsmanipulering har forgått over flere år, ikke ansees å ha vært gjenstand for betryggende kontroll. Det er riktignok daglig leder som har ansvaret for praktiseringen av den interne kontrollen i selskapet, men ansvaret for utformingen av kontrolltiltakene tilhører styret. Det forelå derfor, slik jeg ser det, et ansvarsgrunnlag for styret i Sponsor Service etter Aksjeloven § 6-12 3.ledd. Oppgaven knyttet til orientering om selskapets økonomiske stilling må sees i sammenheng med Aksjeloven § 3-4 og 3-5. Dersom et styre skal kunne oppfylle kravet om forsvarlig egenkapital, er det en forutsetning at det er orientert om selskapets økonomiske stilling. Siden styret i Sponsor Service ikke var tilstrekkelig orientert om selskapets økonomiske stilling, må det derfor kunne antas at det også forelå et ansvarsgrunnlag etter Aksjeloven § 3-4.

Etter Aksjeloven § 6-12 4.ledd er det styrets oppgave å utføre de undersøkelser som kreves for å oppfylle de lovpålagte oppgavene. For at styret skal sies å ha oppfylt denne oppgaven må de ha et rapporteringssystem som innebærer at styret ubetinget får dekket sitt informasjonsbehov. Styret må aktivt innhente den informasjonen det trenger slik at det på selvstendig basis kan forsikre seg om at regnskapet er korrekt. Dersom informasjonen som blir fremlagt for styret er feil, og det ikke kan forventes at styret burde oppdaget dette, kan styret bli fritatt for ansvar med faktisk villfarsel som relevant unnskyldningsgrunn. I slutten av 2001 sendte styremedlemmene Eide Sivertsen og Berger et brev til styreleder Renolen hvor de påpekte det de selv mente var en rekke mangler ved regnskapsføringen. De etterlyste også månedrapporter med fullt resultat og balanseoppstilling. De fikk svar av styrelederen på nyåret i 2002 om at alt var i orden, og at revisor hadde godkjent den administrative praksisen. Selvik hevder på bakgrunn av dette i en artikkel i Dagens Næringsliv at styremedlemmene burde ha trukket seg fra sine verv ettersom tiltroen til regnskapsføringen var lav allerede på et såpass tidlig tidspunkt (Eckblad & Selsjord, 2003). Styret hentet også inn hjelp fra revisor i 2002 hvor revisor da gjennomgikk regnskapet sammen med styret, samt vurderte likviditetssituasjonen. Revisor hadde ifølge styreleder Christensen, på dette tidspunktet, ingen innvendinger.

Det må kunne antas at styret i Sponsor Service begikk objektivt pliktsbrudd etter Aksjeloven § 6-12 4.ledd ettersom det ikke kan sies å ha gjennomført tilstrekkelige undersøkelser. Om det forelå et ansvarsgrunnlag for styret i Sponsor Service etter Aksjeloven § 6-12 4.ledd vil avhenge av hvorvidt styret har vært i faktisk villfarsel som følge av feil i informasjonen det ble forelagt. I de tilfeller hvor styret er usikre, og av den grunn innhenter eksperthjelp, kan det ikke forventes at styret skal ha kompetanse til å etterprøve ekspertens råd. Dette vil derfor kunne være ansvarsbefriende for styret (Normann Aarum, 1994). De forhold revisor uttalte seg om i Sponsor Service ligger innenfor styrets kompetanseområde, og styret burde av den grunn hatt kompetanse til å etterprøve revisors råd. At revisor bryter Revisorlovens krav til uavhengighet ved å bistå med slikt, fritar ikke automatisk styret for dets ansvar etter Aksjeloven. Generelt burde styret i Sponsor Service vært mer kritiske og ikke basert seg utelukkende på informasjonen fra daglig leder. Styrets funksjon er å fungere som et mellomledd mellom prinsipalen og agenten, og styret må på bakgrunn av dette da ta høyde for at det kan være i agents interesse å gi misvisende informasjon. Dette stiller krav til den kritiske sansen hos styret. Dersom styret bare skulle kunne stole blindt på daglig leder og revisor ville man strengt tatt ikke trenge et styre som mellomledd. På bakgrunn av diskusjonen over mener jeg faktisk villfarsel ikke er relevant unnskyldningsgrunn for styret, og forelå dermed et ansvarsgrunnlag for styret etter Aksjeloven § 6-12 4.ledd.

5.3.2 Vilkår 2: Det må være adekvat årsakssammenheng

Nordea var hovedbankforbindelsen til Sponsor Service, og konkursen pådro dem et tap på ca 200 millioner kroner pluss renter. Ernst & Young ble av Tingretten dømt erstatningsansvarlige for halvparten av tapet, mens Nordea selv måtte bære det resterende. Hvorvidt det var adekvat årsakssammenheng mellom det erstatningsmessige tapet til Nordea og ansvarsgrunnlaget er således det avgjørende vilkåret for styrets erstatningsansvar.

Den overvurderte balansen og de kunstig høye overskuddene som styret godkjente år etter år var grunnlaget for Nordeas kredittvurdering. Det må ut fra dette kunne antas at det var en årsakssammenheng mellom styrets ansvarsgrunnlag og Nordeas tap. Årsakssammenhengen må i tillegg være adekvat eller påregnelig for styret. Ettersom styret utviste objektivt pliktsbrudd etter Aksjeloven §§ 6-12, 6-13, 3-4 og 3-5, må det ansees som påregnelig at årsregnskapet kunne inneholde betydelige feil. Gitt denne korte diskusjonen antar jeg at kravet om adekvat årsakssammenheng var oppfylt.

5.3.3 *Vilkår 3: Det må være et erstatningsmessig tap*

Tingretten har allerede slått fast at tapet til Nordea var erstatningsmessig ettersom Ernst & Young ble dømt erstatningsansvarlig for ca halvparten. Tingretten trakk da frem at Nordeas kredittvurdering var kritikkverdig, og dette var årsaken til at Nordea måtte bære halve tapet selv. En vurdering av størrelsen på det erstatningsmessige beløpet vil ligge utenfor rammene til denne utredningen.

5.4 Oppsummering Sponsor Service

Da Terje Bogen startet opp Sponsor Service i 1982, traff han et behov i markedet som ikke var dekket, og selskapet ble relativt raskt en suksess. At selskapet 20 år etter skulle bli en av de største økonomiske skandalene i norsk historie, vitner om at mye skjedde på kort tid. Det var Dagens Næringsliv som på slutten av 90-tallet begynte å kikke nærmere på regnskapene, og det de fant var sjokkerende. Kostnader var ført i balansen, tapte fordringer var ført som eiendeler, og i de verste tilfellene var også helt fiktive sponsorkontrakter ført inn i regnskapene. Revisjonsselskapet Ernst & Young ble av Tingretten dømt til å betale Nordea 122 millioner kroner i erstatning, og daglig leder og økonomiansvarlig ble straffedømt.

Jeg ønsket å finne ut hvorvidt også styret i Sponsor Service hadde et erstatningsansvar ovenfor Nordea, dvs. hvorvidt det forelå et ansvarsgrunnlag med adekvat årsakssammenheng til det erstatningsmessige tapet. På bakgrunn av gjennomgangen ovenfor kan man konkludere med at det forelå et ansvarsgrunnlag for styret etter Aksjeloven §§ 6-12, 6-13 og 3-4. Styret førte blant annet manglende tilsyn med ledelsen, godkjente årsregnskaper som brøt med Regnskapslovens grunnleggende prinsipper og unnlot å påpasse at selskapet hadde betryggende intern-kontroll tiltak. Kravet om adekvat årsakssammenheng mellom ansvarsgrunnlaget og tapet til Nordea ansees også som oppfylt, det samme gjelder kravet om erstatningsmessig tap. Det må derfor kunne konkluderes med at det forelå et erstatningsansvar for styret i Sponsor Service ovenfor Nordea.

6 AVSLUTNING

Denne utredningen har tatt for seg styrets og revisors lovpålagte oppgaver, funksjoner og erstatningsansvar. Teorien har blitt praktisert på Sponsor Service hvor jeg konkluderte med at også styret hadde et erstatningsansvar ovenfor Nordea. Hva er så årsaken til at det erstatningsansvarlige styret i Sponsor Service aldri ble nevnt i rettslig sammenheng? Eller mer generelt; **Hva er årsaken til at man 11 år etter den nye Aksjeloven nærmest ikke har rettskraftige dommer om styreansvar?** Hanstad (2006)¹⁶ har følgende å si om dette:

”Det er høyst betimelig å stille spørsmål om hvor styreansvaret er i denne så vel som i tilsvarende saker. Det synes i erstatningssaker å være en ren kost/nytte-vurdering som ligger til grunn. Store prosesskostnader veies opp mot hva som er å hente økonomisk. Kreditorer syns å gjøre de samme vurderinger. At vi per dato – åtte år etter ny aksjelov trådte i kraft – knapt har rettskraftige dommer om styreansvar understreker dette faktum.”

Saksøker kan altså velge hvem de skal saksøke ut fra en kost/nytte-vurdering, og dette er årsaken til at man 11 år etter den nye Aksjeloven nesten ikke har rettskraftige dommer om styreansvar. Når Nordea kun velger å saksøke revisor i Sponsor Service skyldtes dette altså en kost/nytte vurdering, men hva er årsaken til at Nordea kan kreve hele det erstatningsmessige tapet dekket av revisor hvis også styret var erstatningsansvarlig? Eller mer generelt; **Hvor går skillet mellom styrets og revisors erstatningsansvar?** Som en så under oppsummeringen av styrets og revisors erstatningsansvar, vil overlappende oppgaver medføre det man kaller samvirkende skadeårsaker, og hovedregelen er da solidaransvar. I de tilfeller hvor både revisor og styret står bak en erstatningsbetinget handling, slikt som var tilfelle i Sponsor Service, blir begge parter ansvarlige for hele erstatningsbeløpet, jf. Skadeerstatningsloven § 5-3 nr. 1. Saksøker, Nordea, kan da velge hvem de vil saksøke ut fra hvor sannsynlighet for tapsdekningen er størst. Sannsynligheten for å få dekket tapet sitt vil normalt være størst hos revisor av følgende tre grunner:

- Revisors forsikringsdekning (lovpålagt etter revisorloven § 3-7) og generell god økonomi.
- Strengere culpanorm for profesjonsutøvere.

¹⁶ Tilgjengelig fra: <http://www.revisorforeningen.no/d9264146/Sponsor-Service-dommen:---Ansvarert-plassert-der-det-må-ligge>

-
- Styrets plikter er mindre tydelige enn revisors, blant annet på grunn av manglende rettslig standard.

Som konsekvens av disse tre forholdene, med størst vekt på kapital, blir revisor sittende som den erstatningsansvarlige parten selv i de tilfeller hvor det i utgangspunktet var styret som hadde hovedansvaret. Litt tabloid kan man si at det er kapitalen som avgjør hvor ansvaret skal plasseres ettersom hovedregelen i erstatningsretten overstyrer den selskapsrettslige funksjonsdelingen.

Er styrets oppgaver og ansvar, definert i loven, da kun blitt en formalitet uten reelt innhold? På mange måter kan man si at dette er effekten, gitt det faktum at det 11 år etter den nye Aksjeloven nesten ikke finnes rettskraftige dommer om styreansvar. Gjennomgangen av Sponsor Service viste at styret var erstatningsansvarlige selv om det aldri ble nevnt i den rettslige sammenhengen. Det vil være naivt å tro at Sponsor Service er et unntak på denne sammenheng. Når innholdet i en lov kun blir en formalitet, vil insentivene til å etterleve loven være små. Når Christian Ringnes har 90 styreverv, sier det seg selv at han ikke kan etterleve Aksjelovens krav i alle de 90 selskapene. Man må heller ikke glemme at det i tillegg til de lovpålagte oppgavene er en hel rekke ikke-lovpålagte oppgaver, knyttet til blant annet strategiutforming, som styret må være med på.

Konsekvensene av en lov uten innhold og et styre uten ansvar kan på lengre sikt bli enorme. Det har til nå vært revisor alene som har måtte betale regningen, og dette gir i første omgang økte forsikringspremier og høyere revisjonskostnader for bedriftene. På lengre sikt frykter EU at de høye erstatningskravene rettet mot revisjonsselskapene skal kunne påvirke konkurransesituasjonen. Det finnes i dag kun 4 stor revisjonsselskaper i verden, og dersom et eller to av disse selskapene skulle gå konkurs, vil konkurransesituasjonen kunne endres dramatisk. Ulike tiltak har blitt diskutert og flere land i Europa, blant annet Tyskland, har definert maksimumserstatninger. Slik situasjonen er i dag har revisor et ubegrenset erstatningsansvar i Norge (Hanstad, 2006).

Den nye Aksjeloven har gitt et tydeligere styreansvar, men en aktualisering av styreansvaret har den dessverre ikke klart å skape. For videre studier kunne det vært interessant å se på ulike tiltak for å aktualisere styreansvaret, samt redusere de enorme erstatningssummene rettet mot revisor. Det har blant annet blitt foreslått å innføre en kobling mellom revisjonshonoraret og

erstatningssummen. Effekten et slikt tiltak ville hatt på styreansvaret kunne vært interessant å se nærmere på. Det kunne også vært interessant for videre studier og sett på effekten en innføring av obligatorisk styreforsikring, på lik linje med den obligatoriske revisjonsforsikringen, kunne fått på styreansvaret.

7 LITTERATURLISTE

7.1 Artikler

Akerlof, G. A. (1970) The Market for Lemons: Qualitative Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 84, Nr. 3, s. 488-500.

Tilgjengelig fra: <http://www.jstor.org/stable/1879431> [lest 27.02.08]

Andersen, T. E., Cordt-Hansen, H. T & Taran. A. (2004) Facta: Styrets arbeid og ansvar. *Facta*, Den norske Revisorforeningen.

Becht, M., Bolton, P. & Röell, A. (2002) Corporate governance and control. *ECGI - Finance Working Paper*, Nr. 02 Tilgjengelig fra: http://ssrn.com/abstract_id=343461 [lest 03.04.08]

Bohinc, R. (2000) Choosing between the US Single Board or the European Two-Tier Board: A Brief Comparative Corporate Governance Analysis. *Social Science Research Network* Tilgjengelig fra: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=221969 [lest 05.05.08]

Bøhn, K. (1983) Bedriftsledansvaret: Styremedlemmers og bedriftslederes straff- og erstatningsansvar. *Den norske advokatforeningens småskriftserie*, nr.46.

Bøhren, Ø.(2005) Eierskap og lønnsomhet. *Økonomisk forum*, nr.5, s. 4-14. Tilgjengelig fra: www.bi.no/OsloFiles/ccgr/Paper_Survey_OkonomiskForum_2005.pdf [lest 28.04.08]

Bøhren, Ø. & Strøm, Ø. R. (2007) Aligned, informed and decisive: Characteristics of Value creating boards. *Social Science Research Network* Tilgjengelig fra: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=966407#PaperDownload [lest 29.04.08]

Donaldson, L.(1990) The ethereal hand: Organizational economics and management theory. *The Academy of Management Review*, Vol. 15, Nr. 3, s. 369-381. Tilgjengelig fra: [http://www.jstor.org/sici?sici=0363-7425\(199007\)15%3A3%3C369%3ATEHOEA%3E2.0.CO%3B2-%23](http://www.jstor.org/sici?sici=0363-7425(199007)15%3A3%3C369%3ATEHOEA%3E2.0.CO%3B2-%23) [lest 16.01.08]

Eckblad, B. & Selsjord, K. (2003) Alle skylder på alle. *Dagens Næringsliv*, 28.februar, s. 40.

Fama, E. F. (1980) Agency Problems and the Theory of the Firm. *The Journal of Political Economy*, Vol. 88, Nr. 2, s. 288-307. Tilgjengelig fra: [http://www.jstor.org/sici?sici=0022-3808\(198004\)88%3A2%3C288%3AAPATTO%3E2.0.CO%3B2-4](http://www.jstor.org/sici?sici=0022-3808(198004)88%3A2%3C288%3AAPATTO%3E2.0.CO%3B2-4) [lest 02.02.08]

Fama, E. F. & Jensen, M. C. (1983) Separation of ownership and control. *Journal of law and economics*, vol. 26, Nr. 2 s. 301-325. Tilgjengelig fra: [http://www.jstor.org/sici?sici=0022-2186\(198306\)26%3A2%3C301%3ASOOAC%3E2.0.CO%3B2-A](http://www.jstor.org/sici?sici=0022-2186(198306)26%3A2%3C301%3ASOOAC%3E2.0.CO%3B2-A) [lest 02.02.08]

Grossman, S. J. & Hart, O. D. (1983) An Analysis of the Principal-Agent Problem. *Econometrica*, vol. 51, Nr. 1 s. 7-45. Tilgjengelig fra: <http://ideas.repec.org/a/ecm/emetrp/v51y1983i1p7-45.html> [lest 07.05.08]

Hanstad, P. (2006) Sponsor Service-dommen:- Ansvarert plassert der det må ligge. Tilgjengelig fra: <http://www.revisorforeningen.no/d9264146/Sponsor-Service-dommen:---Ansvarert-plassert-der-det-må-ligge> [lest 27.04.08]

Hanstad, P. (2006) Hvor er styreansvaret? Tilgjengelig fra: <http://www.revisorforeningen.no/default.aspx?did=9274857> [lest 01.06.08]

Holmström, B. (1979) Moral Hazard and Observability. *The Bell Journal of Economics*, Vol. 10, Nr. 1, s. 74-91. Tilgjengelig fra: [http://www.jstor.org/sici?sici=0361-915X\(197921\)10%3A1%3C74%3AMHAO%3E2.0.CO%3B2-Q](http://www.jstor.org/sici?sici=0361-915X(197921)10%3A1%3C74%3AMHAO%3E2.0.CO%3B2-Q) [lest 04.03.08]

Jensen, M. C. & Meckling, W.H. (1976) Theory of the firm: Managerial behaviour, Agency Costs, and Ownership Structure. *The Journal of Financial Economics*, Vol. 3, Nr. 4, s. 305-360. Tilgjengelig fra: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=94043 [lest 24.02.08]

Nygaard, L. E. (2002) Skulle ikke ha vært godkjent. *Dagens Næringsliv*, 16. Desember, s. 12.

Nygaard, L. E. (2003) Har aldri stilt så mange spørsmål. *Dagens Næringsliv*, 5.Mars, s. 44.

Nygaard, L. E. (2003) Frykter ikke å bli holdt ansvarlig. *Dagens Næringsliv*, 16. Oktober, s. 44.

Nygaard, L. E. (2003) Da Bogen brakk nakken. *Stiftelsen for kritisk og undersøkende presse. Metoderapport*. Tilgjengelig fra: skup.no [lest 01.05.08]

Taxell, L. E. (1954) Styremedlems ansvar för beslut som han har motsatt sig. *Juridiska föreningen i Finland*.

Thorsby, Ø. (2002) Styret ved et veiskille: Hvor står norske styrer? *Mentor*, desember.

Tirole, J. (2001) Corporate Governance. *Econometrica*, vol.69, Nr. 1, s. 1-35.

Watts, R. L. & Zimmerman, J. L. (1983) Agency Problems, Auditing, and the Theory of the Firm: Some Evidence, *Journal of Law and Economics*, Vol. 26, Nr. 3, s.613-633. Tilgjengelig fra:<http://www.jstor.org/sici?sici=00222186%28198310%2926%3A3%3C613%3AAPAATT%3E2.0.CO%3B2-3> [lest 07.07.08]

7.2 Bøker

Aarbakke, M. et al.(2004) *Aksjeloven og allmennaksjeloven: lov 13. juni 1997 nr 44: Lov om aksjeselskaper (aksjeloven) og lov 13. juni 1997 nr 45: Lov om allmennaksjeselskaper (allmennaksjeloven)*. 2. utg., kommentarutgave. Oslo, Universitetsforlaget.

Andenæs, M. H. (1998) *Aksjeselskaper og allmennaksjeselskaper*. 3.utg. Oslo, M. H. Andenæs.

Andenæs, J., Knoph, R. & Lassen, B. S. (1987) *Knophs oversikt over Norges rett*. Oslo, Universitetsforlaget.

Berle, A. & Means, G. (1932) *The modern Corporations and Private Property*. New York, Commerce Clearing House.

Boe, E. (2005) *Grunnleggende juridisk metode: en introduksjon til rett og rettstenking*. Oslo, Universitetsforlaget.

Bråthen, T., Cordt-Hansen, H. & Matre, H.P. (2003) *Norsk lovkommentar: Aksjeloven 13. juni 1997 nr. 44*. Oslo, Gyldendal.

Bugge Reiersen, H.(2007) *Ansvarsbegrensning og ansvarsfrihet i aksjeselskaper: forhåndsregulering av styremedlemmers erstatningsansvar*. Bergen, Fagbokforlaget,

Cordt-Hansen, H. (2001) *Revisorloven med kommentarer: lov om revisjon og revisorer av 15. januar 1999 nr. 2*. Oslo, DnR forlaget.

Cordt-Hansen, H. & Siebke, H. A.(2006) *Revisorloven med kommentarer: lov om revisjon og revisor av 15.januar 1999*. Oslo, DnR forlaget.

Dixit, A. K. (1996) *The Making of Economic Policy: A Transaction-Cost Politics Perspective*. Cambridge, MIT Press.

Dotevall, R. (1989) *Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör*. Stockholm, Norstedtsforlaget.

Eckhoff, T.(1987) *Rettskildelære*. 2.utg. Oslo, Tano Aschehoug.

Eckhoff, T. (1993) *Rettskildelære*. 3. Utg. Oslo, Tano Aschehoug.

Ernst & Young (2005). *God Styreskikk*. Oslo, Ernst & Young.

Fleischer, C. A. (1998) *Rettskilder og juridisk metode*. Oslo, Gyldendal.

-
- Gulden, B. P. (2006) *Den eksterne revisor*. Oslo, Gyldendal.
- Gustavsen, B. (1972) *Industristyret*. Oslo, Tanum.
- Hagstrøm, V. (1983) *Culpanormen*. Oslo, Aschehoug.
- Hagstrøm, V. (1987) *Offentligrettslig erstatningsansvar: Studier i spesiell og alminnelig erstatningsrett*. Oslo, Tano.
- Hendrikse, G. (2003) *Economics and Management of Organization: co-ordination, motivation and strategy*. London, The McGraw-Hill companies.
- Hjelmeng, E. (2007) *Revisors erstatningsansvar: en analyse av ansvarsnormen*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Huse, H. (2007) *Styret: tante, barbar eller klan?* Bergen, Fagbokforlaget.
- Kaplan, R. S. & Atkinson, A. A. (1998) *Advanced management accounting*. New Jersey, Prentice Hall.
- Lødrup, P. (1999) *Lærebok i erstatningsrett*. Oslo, P. Lødrup.
- Macho-Stadler, I. & Perez-Castrillo, J.D. (2001) *An introduction to the economics of information: incentives and contracts*. Oxford, Oxford University Press.
- Normann Aarum, K. (1994) *Styremedlemmers erstatningsansvar i aksjeselskaper*. Oslo, Gyldendal.
- Pindyck, R. S. & Rubinfeld, D. L. (2005) *Microeconomics*. New Jersey, Pearson Prentice Hall.
- PWC. (2007) *Din guide for ansvarlig eierstyring og selskapsledelse*. Oslo, PWC.
- Smith, A. (1776) *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. London, Strahan/Cadell.
- Vinding Kruse, A. (1989) *Erstatningsretten*. København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

7.3 Rettspraksis

Borgarting lagmannsretts kjennelse av 20.12.1996

Borgarting lagmannsretts kjennelse av 22.1.1998

Eidsivating lagmannsretts dom av 11.5 1987

Voldgiftsdom avsagt i Oslo 14.8 2006

Rt.1930 s.533

Rt. 1933 s.33

Rt. 1955 s.872

Rt.1991 s.119

Rt. 1993 s.987

Rt. 2000 s.1756

Rt. 2001 s.337

Rt. 2003 s.696

7.4 Lover, lovforarbeider og revisjonsstandarder

Aksjeloven (1976) *Lov om aksjeselskaper*. Tilgjengelig fra: Lovdata [lest 27.02.08]

Aksjeloven (1997) *Lov om aksjeselskaper*. Tilgjengelig fra: Lovdata [lest 27.02.08]

Den norske Revisorforeningen (2005). RS240. *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper*. DnR. Tilgjengelig fra: Revisorforeningen [lest 04.04.04]

Den norske Revisorforeningen (2005). RS315. *Forståelse av foretaket og dets omgivelser og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon*. DnR. Tilgjengelig fra: Revisorforeningen [lest 04.04.04]

Finansdepartementet (1994) *Private pensjonsordninger*.(NOU 1994:6) Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/NOUer/1994/NOU-1994-6.html?id=115340>

Finansdepartementet (1997) *Om revisjon og revisorer*. (NOU 1997:9) Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/NOUer/1997/NOU-1997-9.html?id=116290>

Finansdepartementet (1998) *Om lov om revisjon og revisorer (Revisorloven)*. (Ot.prp.nr. 75 (1997-98)) Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/otprp/19971998/Otprp-nr-75-1997-98-.html?id=120702>

Finanskomiteen (1998) *Innstillinger fra Finanskomiteen om lov om revisjon og revisorer (revisorloven)*. (Innst.O. Nr.25 (1998-99)) Tilgjengelig fra: <http://www.stortinget.no/inno/inno-199899-025.html>

Justis – og politidepartementet (1996) *Ny aksjelovgivning*. (NOU 1996:3) Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/NOUer/1996/NOU-1996-3.html?id=140477>

Norges Statsautoriserte Revisorers Forening (1998). RS 250. *Vurdering av lover og forskrifter ved revisjon av regnskaper*. NSRF. Tilgjengelig fra: Revisorforeningen [lest 04.04.04]

Norges Statsautoriserte Revisorers Forening (1998). RS 200. *Formål og generell prinsipper for revisjon av regnskaper*. NSRF. Tilgjengelig fra: Revisorforeningen [lest 04.04.04]

Regnskapsloven (1998) *Lov om årsregnskap m.v.* Tilgjengelig fra: Lovdata [lest 27.02.08]

Revisorloven (1999) *Lov om revisjon og revisorer*. Tilgjengelig fra: Lovdata [lest 27.02.08]

Skadeerstatningsloven (1969) *Lov om skadeerstatning*. Tilgjengelig fra: Lovdata [lest 26.04.08]

Straffeloven (2005) *Lov om straff*. Tilgjengelig fra: Lovdata [lest 01.04.08]

7.5 Foredrag, avhandlinger og forelesningsplansjer

Gabrielsson, J. (2003) *Boards and Governance in SMEs: An inquiry to boards' contribution to Firm performance*. Avhandling, Halmstad/Lund universitet.

Hansen, R.G. (2004) *Oppsummering av forelesningene 27.10 og 03.11.04*. Forelesningsplansjer, Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra: www.uio.no/studier/emner/sv/oekonomi/ECON1210/h04/undervisningsmateriale/Oppsummering2710-0311.pdf

Hennum, R. (2006) *Velkommen til strafferett for ikke jurister*. Forelesningsplansjer, Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra:

www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JUROFF1500/h06/undervisningsmateriale/forelesningsmateriale.ppt

Olsen, T. E. (2007) *Bus-428 Økonomisk organisasjonsteori*. Forelesningsplansjer, Norges Handelshøyskole.

Strøm, J. T. (2007) *Daglig leder og styret*. Foredrag, Tromsø.